

Teatralisk lek och ohyggligt allvar

- om det homoerotiska temat i Maria Gripes skuggböcker

Malin Eriksson
D-opsats
Litteraturvetenskapliga institutionen
Göteborgs universitet
Handledare: Eva Borgström
Vt. 07

1. INLEDNING	s. 3
1.1 Bakgrund	s. 3
1.2 Syfte och metod	s. 5
1.3 Tidigare forskning	s. 6
2. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	s. 7
2.1 Queerteori	s. 7
2.2 Kön och genus	s. 8
2.3 Sexualitet	s. 9
2.4 Transvestitiskt begär och androgyn	s. 10
3. BERÄTTAREN BERTA OCH BERÄTTELSENS KONTEXT	s. 12
3.1 Bertas förhållningssätt till kön	s. 12
3.2 Bertas förhållningssätt till homoerotik	s. 15
3.3 Tidsandan 1980	s. 16
4. CAROLIN	s. 19
4.1 Androgynitet	s. 19
4.2 Transvestitiskt begär	s. 20
4.3 Ett äkta kön	s. 21
4.4 Det sanna jaget	s. 23
5. RELATIONERNA	s. 25
5.1 Carolin och Rosilda	s. 25
5.2 Carolin och Arild	s. 30
5.3 Carolin och Léonie	s. 36
6. BERÄTTELSENS FÖRHÅLLANDE TILL DEN HETEROSEXUELLA MATRISEN	s. 38
6.1 Återgång till heteronormativitet	s. 38
6.2 Adam	s. 39
6.3 Carolins förändring	s. 42
6.4 De homoerotiska relationerna	s. 44
7. SLUTDISKUSSION	s. 46
LITTERATURFÖRTECKNING	s. 50

Kärleken är som sådan, ensam och i sig själv, överlägsen alla mänskliga förtjänster och egenskaper. (Skuggornas barn)

1 INLEDNING

Homosexuella kärleksyttringar osynliggörs ofta. Inom barn- och ungdomslitteraturforskningen i Sverige har detta område knappt behandlats, ändå finns homoerotiken närvarande i många böcker, synlig för den som vill se det. I denna uppsats kommer jag att analysera Maria Gripes skuggtetralogi: *Skuggan över stenbänken* (1981), ... *och de vita skuggorna i skogen* (1984), *Skuggornas barn* (1986) och *Skugggömmen* (1988), med fokus på de homoerotiska relationerna.¹

1.1 Bakgrund

Maria Gripe (f.1923-2007) var en av Sveriges främsta barn- och ungdomsförfattare. Hennes böcker har utmärkt sig med att ofta göra en djupdykning i psykologi och filosofi. Ying Toijer Nilsson skriver att hennes författarskap ”sträcker sig från 50-tal till 90-tal, böckerna har gått ut över hela världen - på tjugonio språk- och listan över hennes priser och utmärkelser är lång med H.C. Andersen-medaljen som höjdpunkt”.²

De första årtiondena skrev hon mest socialrealistiska berättelser men i slutet av sjuttioalet, i och med *Tordyveln flyger i skymningen*, dyker det skräckromantiska upp.³ Med skuggböckerna fortsätter hon att utveckla denna stil men blandar den med socialhistorisk realism. Maria Gripe beskrev själv att hon ”tagit till skräckromantiska effekter för att sedan under ytan i skikt efter skikt ge psykologi, tankar om existentiella frågor och livets mångtydighet”.⁴ Toijer Nilsson anser att första och sista boken hamnar inom genren realism medan de två mellersta böckerna hamnar i genren skräckromantik.⁵

Utmärkande för skuggböckerna är att de lyckats fånga läsare i alla åldrar. Och de läses fortfarande, ett bevis för det är att BonnierCarlsen nyligen återutgett böckerna.

¹ Maria Gripe, *Skuggan över stenbänken*, (1982), Stockholm, 1989. ... *och de vita skuggorna i skogen*, (1984), Stockholm 2004. *Skuggornas barn*, Stockholm, 1986. *Skugg-gömmen*, Stockholm, 1988. Senare har Maria Gripe gett ut ytterligare en version av *Skuggornas barn* (Stockholm, 1990). I denna bok är det fortfarande Berta som berättar men hon gör det fyra år senare, efter att hon läst Carolins berättelse i *Skugg-gömmen*. Det finns en nyansskillnad i berättelsen, vilket vore intressant att göra en jämförande undersökning om. Men jag har här valt att avgränsa till att endast behandla den första versionen av *Skuggornas barn*. Anmärkningsvärt är att i Bonnier carlsons nyutgivning (Stockholm, 2005) så är det 1990 års version, men utan förordet som talar om att denna version är skriven av Berta fyra år senare efter att hon läst Carolins version i *Skugg-gömmen*.

² Ying Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, Stockholm, 2000, s. 8.

³ Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, s. 134-147.

⁴ Ying Toijer Nilsson, ”Skuggor, kvinnosak och naturfilosofi - Maria Gripe 80 år”, *Barnboken*, 2003:2, s. 51-54.

I de tre första skuggböckerna är både den vid historiens början fjortonåriga borgarflickan Berta och den fritänkande sextonåriga Carolin huvudpersoner, i den fjärde enbart Carolin.⁶ Berta är berättare i de tre första böckerna. Historien börjar med att Carolin kommer till Bertas hem som husjungfru. Hon vänder upp och ner på den borgerliga familjen med sitt rättframma sätt och sina radikala tankar. Under bokens gång uppdagas att Carolin har en särskild orsak att ta jobb hos familjen, hon tror sig nämligen vara dotter till Bertas far.

I andra boken tar Berta och Carolin tjänst tillsammans på slottet Rosengåva, som sällskap åt de från omvärlden isolerade tvillingarna Rosilda och Arild. Deras mor dog då de var små barn och sedan dess är Rosilda stum. Carolin och Berta har då de sökt tjänsten bestämt att utge sig för att vara syskon, men på tåget dit avslöjar Carolin att hon dessutom kommer att leva som man på slottet, och kalla sig Carl.

I slutet av boken förstår Berta att tvillingarnas mor Lydia inte alls är död. Detta leder till att hon måste lämna slottet för att inte riskera att avslöja hemligheten för tvillingarna.

I början av tredje boken åker Carolin med Rosilda och Arild till Paris där de träffar tvillingarnas far Maximilian. Under denna resa blir Arild medveten om sin förälskelse i Carl. Han skriver om detta i ett brev till Berta. Under Parisresan inträder Léonie i berättelsen, hon följer sedan med dem tillbaka till slottet. Léonie blir förälskad i Carl.

I mitten av boken lämnar Carolin brådstörtat slottet. Läsaren får senare veta att det är för att hon fått se Lydia och förstått att Lydia även är hennes mor. Hon tar för en tid anställning som skådespelare i en kringresande teatergrupp och lever också där som man. Sedan återvänder hon till Rosengåva, nu som flicka. I slutet av boken träder Lydia fram som mor till tvillingarna och Carolin.

Den fjärde och sista boken skiljer sig på många sätt ifrån de tre första böckerna. Här är det Carolin som är berättaren. Hon går en teaterutbildning i Stockholm. I inledningen berättar Carolin att hon börjat skriva för att finna det livsmönster som är förbundet med hennes öde. Romanformen är annorlunda än de tre första böckerna, med en blandning av dagboksform, utkast till olika film- och teatermanus och en brevväxling mellan Carolin och Saga, som hon kallar sitt godare jag och som är gömd inne i hennes själ.

⁵ Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, s. 163.

⁶ Carina Lidström, *Sökande, Spegling, Metamorfos - tre vägar genom Maria Gripes skuggserie*, Stockholm/Stehag, 1994, s. 11. Att det också går att läsa som att enbart Berta är huvudperson i de tre första böckerna problematiserar

1.2 Syfte, metod och avgränsning

Mitt syfte är att lyfta fram och analysera de homoerotiska relationerna i skuggböckerna. Dessutom vill jag visa och diskutera hur tidigare forskning förhållit sig och inte förhållit sig till detta.

Jag kommer att behandla det homoerotiska som ett tema. Tema används på olika sätt inom litteraturvetenskapen, jag utgår från nationalencyklopedins definition att tema är en ”abstrakt formulering av de (huvud)idéer eller (grund)tankar som kan utläsas ur en text. [...] Temat ligger inte alltid utsagt i texten; att formulera temat är ett led i en tolkning av det lästa.”⁷ Ett tema uttrycks ibland genom flera motiv, temat människan är grym kan till exempel beskrivas genom krig, familjetragedier eller våld mot djur.⁸

Jag kommer att göra en textanalys av skuggtetralogin med fokus på att synliggöra och analysera det homoerotiska temat med hjälp av en kombinerad queer- och genusteoretisk utgångspunkt. Jag kommer genomgående att diskutera det homoerotiska temats betydelse och plats i berättelsen och hur tidigare forskare förhållit sig till det.

Det skulle vara intressant att undersöka det homoerotiska temat genom en längre period, inom hela fältet av barn och ungdomslitteratur. Detta skulle behövas då det homoerotiska temat ofta osynliggörs vid forskning.⁹ Men för det krävs mer utrymme än vad en sådan här uppsats ger, därför väljer jag att här enbart fokusera skuggtetralogin. Kanske kan denna uppsats bli en ingång för vidare forskning i ämnet.

Skuggböckerna inbjuder till en läsning som betraktar karaktärerna som människor med ett psyke och en biologisk kropp. Jag kommer att analysera berättelsen utifrån detta, och applicera begrepp som kön och genus som om karaktärerna vore verkliga människor.

Jag utgår ifrån frågeställningarna: Hur beskrivs de homoerotiska relationerna? Hur utvecklas de homoerotiska relationerna? Hur förhåller sig karaktärerna till sina homoerotiska känslor och upplevelser? Hur beskrivs kön och begär? Hur har tidigare forskning förhållit sig till det homoerotiska temat?

Då jag gör sidhänvisningar till skuggböckerna i uppsatsen skriver jag det med en parantes i texten, jag skriver bokens nummer i den ordning de publicerades och sidan/sidorna.¹⁰

Lidström senare i avhandlingen s. 66f.

⁷ Nationalencyklopedin, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=325664&i_word=tema, 2006-01-19

⁸ Nationalencyklopedin, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=325664&i_word=tema, 2006-01-19

⁹ Detta har exempelvis Birgitta Tollan Driesel tagit upp i artikeln ”Tystnadens historia”, *Bang*, 1999:1, s. 30ff.

¹⁰ (*Skuggan över stenbänken* - I, ...och de vita skuggorna i skogen - II, *Skuggornas barn* - III, *Skugggömmen* - IV)

1.3 Tidigare forskning

Det har skrivits mycket om Maria Gripes författarskap och en hel del om skuggböckerna. Närmast min uppsats, med en liknande teoretisk utgångspunkt, är en norsk ”hovedfags”-avhandling av Kari Mathilde Hestad.¹¹ Hon gör ”en anlyse av kvinneportrettet Carolin” och kritiserar tidigare forskning för att ha ett essentialistiskt förhållningssätt till kön, det vill säga utgångspunkten att det finns ett inneboende, sant, kvinnligt kön i kvinnor och manligt i män.¹² Hon skriver: ”Deres analyser er gjennomsyret av troen på en essensiell kvinnelighet som skall ligge ’latent’ i den unge jenta, og som Carolin etter deres mening gradvis avdekker”.¹³ Bitvis stödjer jag mig på hennes forskning, men medan hon analyserat kvinnoporträttet Carolin kommer jag att fokusera det homoerotiska temat. På några punkter kommer jag också att vända mig emot hennes slutsatser.

Boel Westins essä ”The androgynous female - (or Orlando inverted) examples from Gripe, Stark, Wahl, Pohl” undersöker skuggböckerna och tre andra ungdomsböcker med motivet flicka som lever som pojke delvis utifrån Judith Butlers teorier.¹⁴

Carina Lidström har skrivit en avhandling om skuggböckerna, *Sökande, Spegling, Metamorfos - tre vägar genom Maria Gripes skuggserie*. Den är en tematisk undersökning av de tre teman som titeln namnger, där hon kombinerar en jungiansk och alkemistisk symboltolkning.¹⁵ Ett annat verk som behandlar hela Maria Gripes författarskap, inklusive skuggtetralogin, är *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe* av Ying Toijer Nilsson, som gör en kontextuell läsning av Maria Gripes författarskap. Också hon lyfter på flera ställen upp Carl Gustav Jungs betydelse för hela författarskapet och skuggböckerna.

Det finns ytterligare en avhandling om författarskapet, *Maria Gripe, hennes verk och hennes*

¹¹ Kari Mathilde Hestad, ”Fri stark och ensam vill jag leva mitt liv” En analyse av kjønns- og identitetsproblematikken i Maria Gripes skyggeserie Hovedfagsabhandling, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Maj 2005.

¹² Hestad, s.108.

¹³ Hestad, s. 15.

¹⁴ Boel Westin, ”The androgynous female- (or Orlando inverted) examples from Gripe, Stark, Wahl, Pohl”, *Female/male Gender in Children’s Literature*, Visby, 1999. De andra ungdomsböckerna: Mats Wahl, *Anna-Carolinas krig*, Stockholm, 1986. Peter Pohl, *Janne, min vän*, Stockholm, 1985. Ulf Stark, *Dårfinkar och dånickar*, Stockholm, 1984.

¹⁵ Lidström, s. 17ff. Alkemi är läran om hur man kan förvandla enkel materia till guld, detta görs enligt en bestämd process där de olika stadierna har olika symboler.

läsare av Gudrun Fagerström, men den skrevs innan skuggtetralogin givits ut.¹⁶

Det har också skrivits många uppsatser om skuggböckerna. Jag har funnit tre C-uppsatser som fokuserar på Carolin. Malin Egardt undersöker hennes likhet med Tintomara i Carl Johan Love Almqvists roman *Drottningens juvelsmycke*.¹⁷ Hennes slutsats är att det finns många likheter mellan Carolin och Tintomara, även utöver det faktum att de båda har en androgyn framtoning, men att Carolin i sista boken finner en stabil identitet som kvinna och genom det är hon inte längre någon Tintomaragestalt.¹⁸ Den andra uppsatsen, skriven av Ebba Hedman, gör en jämförelse mellan karaktärerna Pippi Långstrump och Carolin i syfte att undersöka om de är subversiva karaktärer. Den utgår från en konstruktivistisk syn på kön.¹⁹ Den tredje är skriven av Soledad Cartagena och är skriven ur ett queerteoretiskt perspektiv och fokuserar på könets betydelse i tetralogin.²⁰

Ulla Forsén lyfter i en recension av *Skuggornas barn* upp att handlingen har likheter med romantisk opera och melodramatisk teater.²¹

Det finns många fler uppsatser och artiklar skrivna om författarskapet, men det är dessa jag har funnit intressanta för mitt arbete.

2. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

2.1 Queerteori

Queerteori växte fram i USA under 90-talet och består av flera perspektiv som har det gemensamt att de utgår från poststrukturalism och kritiserar heteronormativitet.²² Med heteronormativitet menar man det förhållningssätt som utgår ifrån att alla människor är heterosexuella och att det är det naturliga levnadssättet. Homosexuella kärleksyttringar ses inom denna kontext som sjukt eller infantilt. Tiina Rosenberg beskriver att med ”begreppet heteronormativitet åsyftas i forskningssammanhang de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller

¹⁶ Gudrun Fagerström, *Maria Gripe, hennes verk och hennes läsare*, Stockholm, 1977.

¹⁷ Malin Egardt, ”Tintomaragestalten En studie av Carolin i Maria Gripes skuggserie”, C-uppsats Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, ht-1999.

¹⁸ Egardt, s. 21f.

¹⁹ Ebba Hedman, ”Subversiva eller ej?: en studie av Pippi och Carolin, två könsöverskridande karaktärer, ur ett genusperspektiv”, C-uppsats, Institutionen för litteraturvetenskap och idéhistoria, Stockholms universitet, 2005. Jag anser att hon misstolkar Judith Butlers syn på kön och genus då hon hänvisar till att Butler tolkar kön som biologiskt.

²⁰ Soledad Cartagena, ”Könsskillnader, könsroller och sökandet efter en identitet En analys av Maria Gripes skuggserie”, C-uppsats, Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, vt-2004.

²¹ Ulla Forsén ”Skuggornas barn”, *Opsis Kalopsis* 1987:2 s.28

²² Fanny Ambjörnsson, *Vad är queer*, Stockholm, 2006, s. 37, 41. Don Kulick, ”Queer Theory: Vad är det och vad är det bra för”, *lambda nordica*, red. Don Kulick, 1996:3-4, s. 9f.

heterosexualitet som något enhetligt, naturligt och allomfattande”.²³

I litteratur- teater- och filmvetenskap har den använts för att synliggöra homoerotiska inslag i det man sett som en renodlat heterosexuell berättelse.²⁴ Homosexualitet omgärdas av en tystnad i det heteronormativa samhället, det som omgärdas med tystnad blir osynligt och saknar historieskrivning, ”tystnaden bidrar till att inte artikulera homosexualitet, men också till att heterosexualisera historia och kultur i stort”.²⁵

Rosenberg definierar det queera som icke-heterosexuell dissonans, vilket syftar till spänningsförhållandet mellan heteronormativitet och de facto existerande homoerotik.²⁶ Rosenberg skriver: ”Utgångspunkten för queera läsningar [...] är att kulturen är heteronormativ, men inte nödvändigtvis heterosexuell”.²⁷ Och vidare att det man sett som en renodlat heterosexuell berättelse ofta har många icke-heterosexuella inslag. ”I själva verket ’läcker’ både kulturen och dess produkter queerhet.”²⁸ Queerteorin fokuserar på dessa queera läckage och synliggör dem.

Jag kommer använda begreppet queert läckage och menar då icke-heterosexuella inslag.

2.2 Kön och genus

Under 1970-talet talade man om könsroller, att kvinnor och män tvingades in i roller som de förtrycktes av, och det var dessa roller som kritiserades.²⁹ Detta är aktuellt för uppsatsen då det var det perspektivet som var vanligast under den tid då skuggböckerna skrevs.

På 1980-talet infördes begreppen kön och genus i Sverige. De är en översättning från engelskans ”sex” och ”gender”, där sex står för det biologiska könet och gender för det sociala könet. Det finns en diskussion runt att de svenska översättningarna inte betyder riktigt det samma som de engelska termerna, att kön innefattar mycket av det engelska begreppet gender.³⁰ I den här uppsatsen kommer jag, i likhet med hur Rosenberg använder begreppen i *Byxbegär*, utgå från den engelska definitionen. Med kön åsyftar jag den biologiska kroppen, och med genus det sociala könet.³¹

²³ Tiina Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm, 2002, s. 100.

²⁴ Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 118, 120.

²⁵ Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 118.

²⁶ Tiina Rosenberg, *Byxbegär*, Göteborg, 2000, s. 17.

²⁷ Rosenberg *Queerfeministisk agenda*, s. 120.

²⁸ Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 118, 120.

²⁹ Hestad, s. 46.

³⁰ Eva Gothlin, *Kön eller genus*, (skriften bygger på en föreläsning av författarinnan på Göteborgs Universitet 26-27 augusti 1999 under konferensen ”könsperspektiv i forskning och undervisning”), s.7.

³¹ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 14f.

Det konstruktivistiska perspektivet utgår från att kön är medfött, givet, medan genus är skapat, konstruerat. Queerteorins förgrundsgestalt Judith Butler problematiserar detta genom att hävda att kön är lika konstruerat som genus, att konstruktionen av kön och genus är beroende utav varandra, och att det är omöjligt att säga vad som kommer först av de båda.³² Jag utgår från Butlers problematisering, och betraktar kön och genus som begrepp som skapas i relation till varandra, där det inte går att säga vilket som föregår det andra.

Jag kommer också, i linje med Hestad, använda mig av begreppet essentialistisk syn på kön, vilket åsyftar ett perspektiv som utgår från att kvinnan är väsensskild mannen, att det finns en i kvinnor och män medfödd inneboende skillnad.³³ Om man pratar i termer av kön och genus så anser essentialisten att kvinnor och män har medfött olika kön och därpå följande genus, det vill säga kvinnor betar sig enligt sin natur kvinnligt, män manligt.

2.3 Sexualitet

Butler anser att kön och genus är sammankopplat med heterosexualitet, utifrån en bestämd ordning följs dessa åt. Hon har kallat denna ordning för den heterosexuella matrisen. Den utgår ifrån att det finns två kön: kvinnor och män. Att de har olika genus, det vill säga att kvinnor och män betar sig och är på olika sätt. Och att de känner sexuellt begär för det motsatta könet. Detta skapar en tydlig och tvingande koppling mellan kön till genus till begär. De individer som inte följer detta hamnar utanför och blir osynliggjorda.³⁴

Likaså är begreppen heterosexualitet och homosexualitet sammankopplade. Etnologen Pia Lundahl skriver: "Heterosexualitet behöver homosexualitet för att definiera sig själv, på samma sätt som män behöver kvinnor eller vita behöver svarta".³⁵ Utifrån detta blir själva behovet av att definiera sexualitet heteronormativitet. Queerteori utgår ifrån vad Fanny Ambjörnsson kallat anti-essentialistisk grundsyn, den ifrågasätter att det finns någon naturlig sexualitet, istället fokuserar man hur olika kategorier och identiteter skapas.³⁶

I denna uppsats utgår jag från queerteorins utgångspunkt att kön, genus och sexualitet är sociala konstruktioner. Men jag kommer samtidigt att föra en diskussion om karaktärer är homo- hetero-

³² Judith Butler, *Könet Brinner*, Stockholm, 2005, s. 45f.

³³ Hestad, s. 15.

³⁴ Ambjörnsson, *Vad är queer*, s. 112- 114.

³⁵ Pia Lundahl, "Vårt autentiska jag", *lambda nordica*, red. Don Kulick, 1996:3-4, s. 27.

³⁶ Ambjörnsson, *Vad är queer*, s. 41f.

eller bisexuella karaktärer. Vad dessa begrepp exakt står för är lika komplicerat att definiera som begreppen kvinna och man. Butler skriver att hon ”önskar att det ständigt ska förbli oklart exakt vad beteckningen [lesbisk] betecknar”. Detta för att inte begreppet ska återkolonisera individen, det vill säga åter tvinga in den i en alltför snäv identitet. Behovet av att definiera kan härledas till en homofob diskurs.³⁷ Men Butler poängterar att det i vissa situationer är viktigt att använda sig av beteckningen homosexuell.³⁸ En sådan situation är den här uppsatsen; syftet är att undersöka om det finns bi- och homosexuella karaktärer i skuggböckerna som kan räknas till litteratur som befinner sig inom den heteronormativa kanon. Med det menar jag litteratur som inte specifikt handlar om homosexuell kärlek och där den av forskare och recensenter osynliggjorts.

Heterosexuell melankoli eller genusmelankoli är ett begrepp som Butler presenterat. Det innebär att om jaget måste avvisa en förälskelse och det inte ges utrymme till att sörja detta avvisande, så ger den obearbetade sorgen uttryck i identiteten.

Den heterosexuella mannen *blir* (härmar, åberopar, tillägnar sig, antar statusen av) den man han ”aldrig” älskade och ”aldrig” sörjde, den heterosexuella kvinnan *blir* den kvinnan hon ”aldrig” älskade och ”aldrig” sörjde. Det som tydligast av allt tycks framföras som genus är alltså i denna mening tecknet och symptomet på ett allt genomsyrande förnekande.³⁹

I utformandet av genusidentiteten kan man alltså se förnekade och icke sörjda förälskelser.

Då det i ett heteronormativt samhälle inte är möjligt att sörja homosexuella förälskelser, eftersom dessa inte godkänns, skapas en heterosexuell melankoli. I ett samhälle där homosexualitet är förbjuden kan denna melankoli förflyttas från ett individplan till att bli genomgående i hela samhället.⁴⁰

2.4 Transvestitiskt begär och androgyn

Carolin klär sig och lever periodvis som man. Kvinnor som uppträder som män är vanligt förekommande karaktärer inom teatern och operan, och brukar kallas för byxroller. I *Byxbegär* analyserar Rosenberg ett antal byxroller, hon definierar en byxroll som en roll där ”en kvinna bär

³⁷ Butler, *Könet Brinner! -texter i urval av Tiina Rosenberg*, s. 59. Ordet homofobi betyder ”rädsla för homosexualitet” (källa: *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*, Stockholm, 1998)

³⁸ Butler, *Könet brinner! -texter i urval av Tiina Rosenberg*, s. 59-66. Detta problem, om det är rätt att använda beteckningar, är intressant och här har begreppen kvinna och homosexuell likartade problem. Beteckningen behövs å ena sidan för att visa att det finns ett förtryck och för att kämpa för gruppens rättigheter. Men kan å andra sidan lätt slå tillbaka på gruppen och förtrycka den.

³⁹ Butler, *Könet brinner! -texter i urval av Tiina Rosenberg*, s. 185.

⁴⁰ Butler, *Könet brinner! -texter i urval av Tiina Rosenberg*, s. 177.

manskläder på scenen och antingen under hela föreställningen eller endast stundtals ska föreställa 'man'".⁴¹

Rosenberg använder begreppet transvestitiskt begär, ett begrepp som kommer från den moderna psykologin och står för ett begär att klä sig i det motsatta könets kläder. Rosenberg poängterar att byxrollen inte imiterar en man utan att det lockande och lustfyllda ligger i att kvinnan i manskläder lyckas ta sig förbi de genus- och begärsgränser som den heterosexuella matrisen annars tvingar fram. För en stund lyckas byxrollerna slippa undan den heterosexuella matrisen. Att kvinnan i manskläder aktivt väcker attraktion hos andra kvinnor är en viktig aspekt och drivkraft.⁴²

Många har lyft fram att Carolin är en androgyn gestalt. Med en androgyn menas enligt Nationalencyklopedin ofta en människa med glidande könstillhörighet, en hermafrodit eller en tvekönad person.⁴³

Det finns olika tolkningar av vad en androgyn är. I Platons text *Symposion* tas androgynen upp genom myten om att alla människor från begynnelsen satt ihop två och två i en rund helhet. Dessa helheter bestod av kvinnor som satt ihop med kvinnor, män som satt ihop med män, och kvinnor som satt ihop med män. Denna sista kategori räknades som androgynen. Gudarna blev vredgade över att människorna var så nöjda och inte offrade tillräckligt till dem, och därför lät de klyva människorna mitt i tu. Efter detta kom människorna att desperat springa runt och söka sin andra hälft.⁴⁴ Genom denna myt synliggörs tre begär, homosexuella mäns, homosexuella kvinnors och de heterosexuellas.

Det intressanta här är att Platons beskrivning av androgynen säger att det just är de heterosexuella människorna som tillsammans skapade androgynen. Trots detta så sammankopplas androgynen ofta med homo- och bisexualitet.⁴⁵

Jung, vars psykologiska teorier mycket kretsar runt ursymboler, arketyper, som han anser botten i människans omedvetna, ser androgynen som en arketyper för den hela fullkomliga människan. Han tänker att det i mäns psyke finns en kvinnlig karaktär, som han kallar anima, i kvinnors finns på samma sätt en manlig, animus. Psyket i sin helhet är androgynt.⁴⁶

⁴¹ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 21.

⁴² Rosenberg, *Byxbegär*, s. 12f.

⁴³ Nationalencyklopedin, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=114574, 2006-03-28.

⁴⁴ Platon, "Gästbudet", *Om kärleken och döden - Gästabudet, Förvarstalet, Faidon*. Lund, 1993, s. 38-43.

⁴⁵ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 47.

⁴⁶ Lidström, s. 87.

Han anser att människor utvecklas genom vad han kallar individuationsprocessen. Målet för denna är att individen når balans med sin anima/us.⁴⁷ Men genom detta öppnar han inte upp för att könsöverskridande eller homosexualitet är något individen bör bejaka, tvärtom ser Jung det som att homosexuella felaktigt identifierar sig med sin anima/us, att de lever ut något bokstavligt som ska uppfattas symboliskt.⁴⁸ Trots att Jung ser människans psyke som androgynt har han en tydligt essentialistiskt syn på kön.

3. BERÄTTAREN BERTA OCH BERÄTTELSENS KONTEXT

I detta kapitel kommer jag både diskutera berättarjaget Berta och berättelsens kontext utifrån både den historiska tid berättelsen utspelar sig i, 1910-talet, och den tid då den skrevs, 1980-talet.

3.1 Bertas förhållningssätt till kön

Berta är viktig eftersom det är hon som är berättare i de tre första böckerna. Hon är vad Nikolajeva beskriver som en intradiegetisk-homodigetisk berättare, det vill säga hon berättar en berättelse som hon själv deltar i.⁴⁹ Det är genom hennes seende och tankar historien förmedlas, och följaktligen är det hennes åsikt om kön och begär som präglar berättelsen. Ulla Forsén skriver i sin recension av tredje boken att Berta ”tvivlar på sina upplevelser, tvekar om sitt handlande. Just därför litar man som läsare på Berta.”⁵⁰

Berta beskriver sig som en könsöverskridare. Hon reagerar starkt på att mamman sagt att hon borde ha varit pojke. Men hon kan också förstå varför hennes mamma tänkte så.

Hur kunde mamma säga att jag borde ha blivit pojke?

Jag anade varför. Intelligens kunde användas så mycket bättre av en pojke. Begåvningen skulle liksom komma mera till sin rätt där. På en flicka kunde den lätt bli enbart missklädsam. Ett slöseri med andra ord, ett missbruk av naturgåvorna.

Jag hade nog hört resonemanget. (II s. 62.)

Berta har funderingar runt vilka olika egenskaper som förväntas av flickor och pojkar. Hon reflekterar över att ha fått etiketten snille i familjen, något hon associerar till personer som Strindberg och Swedenborg, alltså endast män. Dessa män vet hon att mamman är misstänksam

⁴⁷ Carl Gustav Jung, *Mitt liv*, 1999, Stockholm, s.364.

⁴⁸ Claudette Kulkarni, *Lesbian & lesbianism*, London, 1997, s.96f.

⁴⁹ Nikolajeva, s. 100.

⁵⁰ Forsén, s. 28.

mot, medan pappan högaktar dem. (II s. 61f.) Hon beskriver att en flicka inte bör vara intelligent och reflekterar över detta utan att direkt ta avstånd från det.

När Berta först träffar Carolin beskriver hon sin osäkerhet över om Carolin är en flicka eller en ung man. (I s. 10.) Men när hon på stan möter Carolin klädd som man tolkar hon det som att det är Carolins bror. Att Carolin kan klä sig i manskläder föresvävar henne inte. (I s. 30.)

När Carolin på tåget till Rosengåva avslöjar att hon kommer att leva som man på slottet blir Berta väldigt upprörd och vill först åka tillbaka. (II s.101ff.) Till slut resignerar hon men har fortsatt svårt för att acceptera Carolin som man. Hennes främsta orsak är att det är oärligt av Carolin att ge sig ut för att vara man då hon är född som kvinna. (III s. 214.) Det finns i Bertas sätt att berätta ingen möjlighet att rubba på könstillhörigheten. En kvinna är en kvinna, och en man är en man, och om en kvinna lever som man ljuger hon.

Hestad lyfter fram att Berta står för en essentialistisk syn på kön och att hon ser Carl som en falsk könsidentitet. Men Hestad konstaterar också att Berta samtidigt beskriver hur äkta Carolin är som Carl. ”Det oppstår [...] en tydlig disharmoni mellan det Berta *sier* och det hon *ser*”.⁵¹

Efter en tid börjar Berta reflektera över hur Carolin känner. Hon anar sig vara ett hinder för henne, att hon genom sin närvaro gör det svårare för Carolin att gå in i en manlig identitet.

Min närvaro var säkert en plåga för henne. Även om jag ingenting sade, påminde jag nog henne hela tiden om att hon var förklädd. Det måste i längden kännas som en black om foten i umgänget med Arild och Rosilda. Det var därför hon helst ville vara ensam med dem. (II s. 214.)

Långsamt börjar Berta acceptera att Carolin lever som man. Hon förklarar detta med att Carolins själ och hjärta är samma oavsett vilket kön hon ger sig ut för att vara.

Jag hade till och med börjat vänja mig vid att kalla henne Carl och brydde mig inte längre om att hon var utklädd. Det fick vara hennes sak, så länge det inte skadade förhållandet mellan oss. I själ och hjärta ändrade det ingenting. För mig var hon innerst inne densamma.

Däremot hade jag svårt att tala om henne som ”min bror” med de andra. Det bjöd emot. Egentligen förstår jag inte varför. Kunde jag stå ut med det ena borde jag väl kunnat blunda för det andra. (II s. 205f.)

Berta har fortsatt svårt att kalla Carolin sin bror, hon kan acceptera att Carolin är Carl, men känner att det är svårt att säga detta till de andra. Hon tycker att Carolin är förklädd och ljuger om sitt kön inför de andra på slottet. Hon står genom det fast för åsikten att det finns ett ”sant” kön.

Carolin ger sig plötsligt av från Rosengåva. Berta får inte veta vart, men en dag får hon en

⁵¹ Hestad, s. 40, 59ff.

anonym teaterbiljett hemskickad. Biljetten är från Carolin som nu spelar en manlig roll i Schillers pjäs *Röfvarbandet*. Berta åker för att se pjäsen. Nu lyckas Carolin återigen uppträda för henne utan att bli igenkänd. Efter föreställningen avslöjar Carolin sig för Berta.

– Det är jag som var Karl Moor.

Inte ett ögonblick hade det fallit mig in, och jag stirrade förstummad på henne.

Hon iakttog effekten, men så blev hon Carolin igen och satte sig bredvid mig på bänken. Det vill säga hon var klädd till pojke, men det gjorde ingen skillnad för mig längre. (III s. 258.)

Hon har återigen lyckats ”lura” Berta. Men för Berta har något hänt. Hon bryr sig inte längre om vilket kön Carolin uppträder som och säger att oavsett om Carolin är man eller kvinna så förblir hon densamma.

Berta uttrycker här en förändring, från att ta avstånd från Carolin som man till att anse att det saknar betydelse. Detta sker samtidigt som Carolin funnit teatern, på teatern har könsöverskridande varit tillåtet och bejakats genom historien, Rosenberg skriver: ”Transvestism är fundamental för teaterkonsten”.⁵² Under perioder då det varit förbjudet enligt lag att klä sig i det motsatta könets kläder har det ändå varit tillåtet på teatern.⁵³ Det är intressant att notera att Berta uttrycker en förändrad syn i samband med att Carolin funnit teatern.

Då Carolin senare ska avslöja sitt kön för människorna på Rosengåva blir Berta åter bekymrad.

Carolin återvänder till Rosengåva klädd som kvinna. Berta är vid tillfället ensam på slottet, Carolin berättar att hon nu ska avslöja att hon är kvinna. Berta, som tidigare velat att Carolin ska avslöja sig, blir nu istället orolig för hur slottets invånare ska klara av avslöjandet:

Jag [Berta] försökte förklara för henne, att jag tyckte att hon måste ta det lite försiktigt. Särskilt med tanke på alla som varit förälskade i henne när hon uppträtt som Carl. Det gick inte bara att komma hejande: ”här är jag!” De kunde få en chock.

Hon brast i skratt.

– Du är för lustig. Är det bättre menar du att jag kommer klädd som pojke och förkrossad bekänner att egentligen är jag flicka... Nej, då skulle ingen tro mig. (III s. 349f.)

Det är intressant att notera att Berta här är nästan lika orolig för att Carolin ska avslöja att hon är kvinna som hon varit då Carolin uppträtt som man. Carolin däremot tar lika lätt på att avslöja att hon är kvinna som hon tagit på att leva som man. Detta visar att Berta lägger stor vikt vid kön medan Carolin i de tre första böckerna inte gör det.

⁵² Rosenberg, *Byxbegär*, s. 26.

⁵³ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 24, 26. Gränserna för könsöverskridande och homoerotiskt begär för scenen och livet utanför den gestaltas av Sarah Waters i romanen *Kysa sammet* ((1998) Stockholm, 2005).

Jag ansluter mig till Hestads tolkning, att Berta har en essentialistisk syn på kön, men med tilläget att hon genomgår en viss utveckling till att acceptera Carolin som man.

3.2 Bertas förhållningssätt till homoerotik

På Rosengåva inleder Carolin en romans med Rosilda. Berta blir upprörd och påpekar för Carolin att Rosilda kan bli förälskad i henne, då hon uppfattar att Carolin inte skulle ha något emot det säger hon: "Du [Carolin] borde skämmas". (II s. 277.) Hon säger att det är skamligt av Carolin att vilja att Rosilda ska bli förälskad i henne.

Berta funderar runt hur Carolin ändrat sin syn på kvinnor under tiden hon levt som man:

Det var medan hon var jungfru hemma. På dagarna hade hon haft sitt avklippta hår fast under snibben som lösflätor. Men när hon smet ut om kvällarna ville hon vara pojke. Själv påstod hon att det var för att kunna umgås med pojkar på ett naturligare sätt. Hon tyckte flickor var inskränkta och ointressanta och umgicks hellre med pojkar. Åtminstone på den tiden. Här på slottet hade hon tydligen ändrat uppfattning. Både Rosilda och Léonie hade funnit nåd för hennes ögon. Men det blev väl särskilt spännande när hon själv uppträdde som pojke. Här gjorde hon ju det ständigt. I längden måste väl detta ha påverkat henne? Hur visste hon egentligen vem hon var? Själv skulle jag snart ha blivit kollrig. Men hon tycktes ha behov av att spela pojkroller. (III s. 214.)

I detta citat antyder Berta att det finns ett homoerotiskt motiv med omklädnaden, hon säger att flickor kanske blev mer spännande för Carolin nu när hon själv uppträdde som man.

Berta skapar ett avstånd genom att säga att hon själv inte förstår hur Carolin kan vilja handla och bete sig så här. Genom detta ger Berta uttryck för att vilja att poängtera sin egen stabila genusidentitet och heterosexualitet.

Arild blir förälskad i Carl, han skriver om detta i ett brev till Berta. Då Berta läser brevet säger hon att "det var ett på många sätt ohyggligt brev". (III s. 186.) Är det Arilds tro att han är kär i en man som är det ohyggliga? Berta ger inte uttryck för några vidare funderingar runt brevet, så svaret på vad hon egentligen menar ges aldrig.

Boken utspelar sig från 1911 och några år framåt. Vilken syn kan man förvänta sig att Berta har på homosexualitet utifrån tidsandan? Homosexuella handlingar var fram till 1944 förbjudna enligt lag och kunde leda till fängelse.⁵⁴ Samtidigt visar ju inte lagen alltid på hur verkligheten är. Att klassificera och benämna sexualitet har sin början på 1800 talet.

Under 1800-talets lopp skedde en markant förändring och omsvängning i synen på sexuella beteenden. Parallellt

⁵⁴ Dodo Parikas, *Öppenhetens betydelse Homo- och bisexuella i Sverige mellan perversitet och dygdemönster*, Stockholm, 1995, s. 7.

med den framväxande prydheten ökade intresset för och vetenskapliggörandet av sexualiteten. I 1800-talets kultur fanns en fascination över att kartlägga och klassificera olika mänskliga företeelser, inte minst sexualiteten och dess uttrycksformer, och begrepp som homosexualitet definierades och inordnades i det allmänna medvetandet.⁵⁵

Ulvros beskriver samhällets syn fram till slutet av 1800 talet och menar att sekelskiftet var tolerant mot att kvinnor hade svärmiska relationer och/eller levde tillsammans. Hon skriver om Selma Lagerlöfs och Sophie Elkans relation, att de fantiserade om ett liv tillsammans och att adoptera ett barn ihop, något som vid denna tid inte var ovanligt för två kvinnor. Hon poängterar dock att det inte går att se Selma och Sophie som lesbiska eller bisexuella då de själva inte hade den självförståelsen, begreppen fanns inte i det allmänna medvetandet på det sättet. Men att det fanns en erotisk laddning och en förälskelse mellan dem blir tydligt i deras brevväxling. Hur de själva såg på detta är tvetydigt, de talar om ord som förälskelse och om kyssar och smek, något som Selma Lagerlöf är den drivande i och Sophie mer, om än tvetydigt, avståndstagande. Ulvros beskriver också att de kunde visa sin kärlek ”förhållandevis öppet” och att Sophie diskuterar relationen med vänner och frågar om de tror att hennes känslor är besvarade, vilket visar på att det fanns ett förhållandevis öppet klimat runt kärlekskänslor mellan två kvinnor.

Men en omsvängning pågick, som gick hand i hand med att kvinnor fick tillträde till samhället genom utbildning och yrke. Redan 1865 infördes en lag som förbjöd sexuella relationer mellan kvinnor, dock dröjde det innan omgivningen såg att två kvinnor kunde ha en sexuell relation. Att Selma och Sophies relation inte var ofarlig synliggörs av att Selma i ett brev till Sophie skriver att de borde bränna sin brevväxling, att den kunde vara farlig för dem.⁵⁶

Att Berta tar avstånd från såväl Carolins förhållande till Rosilda och Léonie, som Arilds bekännelse om sin kärlek till Carl, kan utifrån samtidens syn vara förståeligt. Och att det inte är fråga om svärmiska väninnerrelationer är ju uppenbart eftersom Carolin uppträder som man. Arilds förälskelse är för honom homosexuell, samtidigt som Berta ”vet”, enligt sitt sätt att förstå kön, att Carl egentligen är Carolin.

3.3 Tidsandan 1980

Inte bara tiden berättelsen utspelar sig i utan också den tid berättelsen skrivs i spelar roll för de värderingar som boken förmedlar. Nikolajeva skriver att berättelser som utspelar sig i historisk tid men som är skrivna långt senare ofta förmedlar sin samtids värderingar snarare än den historiska

⁵⁵ Ewa Helen Ulvros, *Sophie Elkan - hennes liv och vänskapen med Selma Lagerlöf*, Lund, 2001, s. 89.

⁵⁶ Ulvros, s. 79-125.

tidens.⁵⁷

Hestad lyfter fram att skuggböckerna snarare förmedlar 1980-talets syn på kön än 1910-talets, som är den historiska tid som berättelsen utspelas i.⁵⁸ Då skuggböckerna skrevs på 1980-talet var fortfarande synen på kön präglad av könsrollstänkande. Maria Gripe hade tidigare (1974) skrivit ungdomsboken *...ellen, dellen...* som enligt Toijer Nilsson ska förstås som ett inlägg i den då pågående könsrollsdebatten, huvudpersonen Fredrika tar fasta på det mänskliga och gör upp med en allt för stark fokusering på kön.⁵⁹ Toijer Nilsson lyfter fram att skuggböckernas könsperspektiv är en fortsättning på de tankegångar Gripe behandlat i *...ellen, dellen...*: ”Tvärs över genusgränserna tar [...] sikte på *det mänskliga*”.⁶⁰ I *...ellen, dellen...* finns också en homoerotisk förälskelse med. Tanken att könet inte är det viktiga utan det mänskliga går alltså i båda romanerna hand i hand med det homoerotiska begäret.⁶¹ Men om skuggböckerna verkligen entydigt förmedlar denna syn på kön kommer att problematiseras senare i denna uppsats.

Hur var då tidsandans förhållningssätt till homosexualitet. Fram till 1979 sågs homosexualitet som en sjukdom, och på 1980-talet var det fortfarande ett stort tabu runt homosexualitet i samhället.⁶²

Den första frågan är hur mycket man då visste om homosexuellt liv vid sekelskiftet, mycket av den forskning som behandlar detta ämne är skriven senare. Exempelvis Selma Lagerlöfs kärleksbrev låg ännu väl inlåsta, i biografier över henne och andra kända gestalter som vi idag vet haft kärleksrelationer till personer av samma kön, sågs detta som bagateller och osynliggjordes.⁶³ Därför är det inte säkert att Maria Gripe visste särskilt mycket om samkönade kärleksrelationers situation vid sekelskiftet.

Ytterligare en aspekt att beakta är hur homosexualitet skildrades i övriga ungdomslitteraturfältet. De senaste åren har det kommit många ungdomsböcker med homosexuella karaktärer och huvudpersoner, men under 1980-talet då skuggböckerna skrevs såg det annorlunda ut. I Sverige hade endast utgivits ett fåtal ungdomsböcker som berörde homosexualitet.⁶⁴ Anita Alexandersson

⁵⁷ Nikolajeva, s. 49.

⁵⁸ Hestad, s. 45.

⁵⁹ Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, s. 126ff. Maria Gripe, *...ellen, dellen...*, (1974), Stockholm, 1987.

⁶⁰ Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna om Maria Gripe*, s. 183.

⁶¹ Gripe, *...ellen, dellen...*, s. 160-167.

⁶² Parikas, s. 7.

⁶³ Ulvros, s. 89. Ying Toijer Nilsson, ”Den nya vännen”, *Selma Lagerlöf och kärleken*, red. Karl Erik Lagerlöf, Stockholm, 1997, s. 9.

⁶⁴ Eric Fridén ”Homosexualitet en bibliografi”, specialarbete, institutionen biblioteks högskolan, Högskolan i Borås,

beskriver hur lesbiska skildras, att författarna ”ser lesbisk kärlek som en del av puberteten och att det kanske kan gå över”.⁶⁵

Westin lyfter fram tre andra böcker som gavs ut i Sverige under 1980-talet och som också behandlar tematiken flicka utklädd till pojke.⁶⁶ Hur förhåller sig dessa till homoerotik?

I Mats Wahls roman *Anna-Carolinas krig* beger sig huvudpersonen klädd som pojke ut i kriget istället för sin bror. Som man inleder hon en relation med en flicka som är dotter till en högre uppsatt man i hären. Men relationen skapar problem för Anna-Carolina, det är svårt att dölja den kvinnliga kroppen: ”Maria var missnöjd med att jag inte badade. [- - -] Och hon klängde sig gärna efter badet tätt intill mig och smekte mig och kysste mig och beklagade att jag inte ville göra henne sällskap i floden.”⁶⁷ Anna-Carolina löser till slut situationen med att säga till flickan att hon blivit kastrerad genom en olycka under kriget, flickan gör slut och Anna-Carolin räddas undan att avslöjas. Carolin söker istället aktivt erotiska relationer med kvinnor och kroppen verka inte vara något hinder, även om de erotiska relationerna troligtvis nöjer sig med flirt, kyssar och dans.

I Ulf Starks *Dårfinkar och dönickar* är det huvudpersonen Simone, som efter att ha flyttat och bytt skola uppträder som pojke. Hon blir förälskad i en kille i klassen, och en tjej blir kär i henne. Slutligen avslöjar Simone att hon egentligen är en flicka.⁶⁸ Här följer alltså begäret genomgående den heterosexuella matrisen.

I Peter Pohls *Janne min vän* utvecklas vänskapsrelationen mellan huvudpersonen Krille och Janne till en kärleksrelation, det sker strax före Janne försvinner och Krille får veta att Janne är en flicka.⁶⁹ Relationen uppstår, åtminstone för ena parten, som homosexuellt begär men räddas genom avslöjandet att den andra parten är flicka. Den heterosexuella matrisen upprättas och berättelsen visar att även om en flicka klär ut sig till pojke har hon kvar sin erotiska dragningskraft.

I skuggböckerna är det annorlunda, här är det flickor Carolin har erotiska relationer med. Hon har också en vänskapsrelation med Arild, som för honom är en förälskelse, men som jag senare kommer visa avstannar då hon avslöjar sig vara flicka. Kärleksrelationens förlopp blir alltså det motsatta från *Janne min vän* och *Dårfinkar och dönickar*.

1990, s. 250f.

⁶⁵ Anita Alexandersson, ”Den långa vägen - lesbisk skönlitteratur på svenska 1900-1987 en bibliografi”, specialarbete, institutionen biblioteks högskolan, Högskolan i Borås, 1987, s. 21.

⁶⁶ Westin.

⁶⁷ Wahl, s. 81.

⁶⁸ Stark.

⁶⁹ Pohl, s. 252ff.

4. CAROLIN

Toijer Nilsson beskriver Carolin som ”en katalysator som förändrar allt”, det vill säga att Carolin förändrar både Bertas världsbild, och borgerliga familj.⁷⁰ Nikolajeva förklarar begreppet katalysator: ”Utan att själva vara huvudpersoner sätter de igång en förändring, antingen i själva handlingen eller i huvudpersonen. En sådan person kan kallas för katalysator.”⁷¹

Carolin är en katalysator för de homoerotiska relationer som uppstår i skuggböckerna. Det är genom hennes närvaro och agerande som de uppstår.

4.1 Androgynitet

Redan då Carolin introduceras i första boken lyfts osäkerheten runt hennes kön fram, Berta ser inte vilket kön Carolin har: ”Mitt på gräsmattan stod någon och tittade mot huset. Var det en flicka? Eller en ung man? Det fanns något så självsäkert i hållningen att jag tvekade. Men det var en flicka”. (I s. 10.)⁷²

Orlando i Virginia Woolfs roman med samma namn och Tintomara i *Drottningens juvelsmycke* är litterära karaktärer som glider mellan att vara kvinna, man, och något mitt i mellan; en androgyn, och de har ofta benämnts som intertextuella föregångare till Carolin. Virginia Woolfs Orlando introduceras liksom Carolin med ett betraktande över könstillhörigheten. Här är det dock ingen direkt osäkerhet om karaktärens kön, ”Han- för det kunde inte vara minsta tvivel om hans kön, även om tidens mode gjorde en del för att dölja det”.⁷³

Orlando är först en man som mitt i romanen genomgår en transformation till att bli kvinna, ändå har Orlando ofta uppfattats och lyfts fram som en androgyn karaktär. Detsamma kan gälla för Carolin, som genomgående uppträder antingen som kvinna eller som man.

Även Tintomara är inte självklart en androgyn. Eva Borgström har skrivit om de homoerotiska inslagen i *Drottningens juvelsmycke*. Hon skriver att Tintomara ”är varken man eller kvinna. Och

⁷⁰ Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, s. 165.

⁷¹ Nikolajeva, s. 58.

⁷² Här är intressant att notera att det är den självsäkra hållningen som får Berta att tvivla på om det verkligen är en flicka hon ser. Självsäkerhet beskrivs här som något manligt. Denna tolkning av kön är vanlig. I Exempelvis Gloria Steinems bok *Förändring inifrån* beskrivs att ”känna sig överlägsen” räknas som en manlig ytterlighet medan att ”känna sig underlägsen” räknas som en kvinnlig. (Gloria Steinem *Förändring inifrån (en bok om självkänsla)*, Stockholm, 1993 s.317.)

⁷³ Virginia Woolf, *Orlando*, (1928), Stockholm, 1989, s. 9.

heller inte något givet tredje. Om det är så att Tintomara är androgyn, vet man inte om det innebär en person som både är man och kvinna eller en varelse som inte är någotdera. Hon saknar ett erotiskt begär- eller har ett begär som omfattar båda könen”.⁷⁴

Karaktärer som uppträder som både kvinna och man, och har erotiska relationer till båda könen uppfattas som androgyna. På detta sätt kopplas det androgyna motivet ihop med homoerotiskt begär. Det är genom att byta kön som Carolin verkar som katalysator för de homoerotiska relationerna.

Anna Cavallin skriver om Tintomaras androgynitet att man oftare ser kvinnokroppen som otydlig och tvetydig medan manskroppen ses som stabil. ”Kvinnokroppen tillskrivs olika egenskaper, används för diverse experiment och uttalanden. I ljuset av detta kan man fråga sig om det inte förhåller sig så att det är den kvinnliga kategorin, den kvinnliga kroppen som görs till objekt för experimentet ‘androgyn’?”⁷⁵ Detta stämmer väl in på Carolin. Hennes androgyna utseende beskrivs ofta och kopplas ihop med en otydlighet. Berta upptäcker att fotografier av Carolin ”visar på bild efter bild ett tomt, nästan utsuddat ansikte”. (III s. 40f.) Hestad lyfter fram att ”Carolin er ikke tilstrekkelig kjønnet, kroppen hennes er ‘uformet’ og dermed uleselig”.⁷⁶

4.2 Transvestitiskt begär

Carolin klär sig i första boken upprepade gånger som man. När Berta upptäcker detta och konfronterar henne om varför, förklarar Carolin att det blir lättare för henne att kunna röra sig fritt i staden. (I s.169f.) Även för de byxroller Rosenberg analyserat är orsaken till att klä sig som man ofta att uppnå mer frihet. ”Kvinnor har nästan alltid något att vinna när de uppträder i manskläder. I manlig mundering lyckas de åtminstone temporärt att bli subjekt.”⁷⁷

Westin lyfter fram att en orsak för Carolin att uppträda som man är hennes ”strong desire for sexual equality.”⁷⁸ Det framstår vara det primära målet då hon i den sista boken klär sig och ger sig ut för att vara man för att få sitt filmmanus antaget, och i den första boken: då hon säger att hon gör det för att kunna röra sig fritt i staden vid vilken tidpunkt som helst. (IV s.353ff., I s. 169f.)

⁷⁴ Eva Borgström, ”En musikens och erotikens harmonilära eller Hur många kön finns det i Almqvists *Drottningens juvelsmycke*?”, *Res publica*, 1999: 43, s.154.

⁷⁵ Anna Cavallin ”Androgynens kön- en feministisk läsning av C. J .L. Almqvists *Drottningens juvelsmycke*”, *Feministiska litteraturanalyser 1972-2002*, red. Å. Arping och A. Nordenstam, Lund, 2005, s. 213-239.

⁷⁶ Hestad, s. 44.

⁷⁷ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 23.

⁷⁸ Westin, s. 98.

Men på Rosengåva behandlas Carl och Berta på samma sätt, och berättelsen beskriver inte att Carolin får några privilegier på grund av att hon lever som man.

Carolins primära orsak för att utge sig för att vara man på Rosengåva verkar vara att de vid anställningen söker en man och en kvinna. Samtidigt kunde Carolin accepterat att de sökte en man och tagit en annan anställning. Det gör hon inte, utan skickar utan Bertas vetskap iväg ett ansökningsbrev för dem båda där hon presenterar sig som Carl. De får anställningen, och Carolin är mycket uppspelt. (II s. 67.) Detta kan förstås utifrån att hon anar allt som ska hända på slottet, att hon dras till slottet av sitt öde. Men det kan också tolkas så att hon verkligen vill leva som man, och att hon nu ser en chans till att få förverkliga detta. Rosenberg lyfter fram begreppet transvestitiskt begär, hon beskriver transvestitiskt begär som ”en okuvlig drift att klä sig i det andra könets kläder”.⁷⁹ Berta uppfattar att Carolin har ett begär av att vara man, hon konstaterar att ”hon tycktes ha behov av att spela pojkroller”. (III s. 214.) Berättelsen beskriver också hur viktigt det är för Carolin att Berta ska kalla henne Carl och hur nöjd hon är med att leva som man. Allt detta gör att det framstår som rimligt att säga att Carolin har ett transvestitiskt begär.

Westin anser att Carolin lever som man av fri vilja.⁸⁰ Det finns inte någon person som försöker påverka Carolin att leva som man, eller något ekonomiskt skäl som tvingar henne till det, men istället handlar det om ett inre begär. Om det är en fri vilja bör därför sättas i samband med frågan om människan har en fri vilja vad gäller sina begär.

4.3 Ett ’äkta’ kön

För att det ska bli lättare att klä sig som en man klipper Carolin till sist av sig håret, men sparar flätorna och har dem fastsatta i sin huvudbonad då hon arbetar som jungfru.

Jag kastade en sista blick ner i trädgården. Hon satt alldeles stilla under syrenen. Så tog hon av sig snibben och skakade ut sitt kortklippta pojkhår. Flätorna följde med snibben. De var fastsydda vid den. Det var skickligt gjort, när hon hade snibben såg det alldeles naturligt ut. Ingen kunde misstänka att flätorna var lösa. (I s. 212.)

Genom att ha flätorna kvar i huvudbonaden kan hon fortfarande uppträda kvinnligt, men hon kan också klä av sig kvinnligheten. Detta är en tydlig gestaltning av hur kön- och genusattributen är möjliga att variera. Det är något som går att klä av och på. Butler skriver om drag, (det vill säga kvinnor som uppträder som män, eller män som uppträder som kvinnor, på scen eller privat utan

⁷⁹ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 11.

⁸⁰ Westin, s. 98.

att ha någon önskan att byta kön).

Drag antyder att all genusutövning är ett slags gestaltning och approximering. Om detta stämmer, förefaller det som att det inte finns något primärt eller ursprungligt genus som *drag* imiterar, utan *genus är ett slags imitation för vilken det inte finns något original.*⁸¹

Flätorna visar på samma sätt som drag att de kvinnliga attributen är möjliga att klä av och på. Carolin kan bli kvinna när det passar. När det passar bättre, eller bättre tjänar hennes syften, kan hon vara man.

Lundahl skriver i en artikel i tidskriften *lambda nordica* om hur queerteori:

ifrågasätter och problematiserar det västerländska tänkandet om det äkta, det autentiska i individen: det autentiska könet, den autentiska sexualiteten och det autentiska jaget.⁸²

[- - -]

Queerteoretiker ifrågasätter det *självklara* i dessa kopplingar, alltså det vi tar för givet och uppfattar som naturligt. Istället för att acceptera en rad antaganden om "könet" och "sexualiteten" studerar man dem som sociala och kulturella konstruktioner, som skapats under bestämda historiska förutsättningar. Så menar t.ex. Judith Butler att det inte finns någon anledning att utgå från att det vi kallar kön finns före gender. Eller annorlunda uttryckt, det finns ingen anledning att tro att det finns något genuint eller essentiellt i kvinnor som skulle framträda om gender skulle skalas bort. Butler menar istället att det är gender som kommer före kön, att det är föreställningar om gender som fungerar som ursprunget till föreställningar om inre kön.⁸³

Berta är förvånad över hur övertygande Carolin är som man och säger att hon trots sin vetskap om att Carolin är en kvinna, nästan blir lurad att tro att hon är en man:

Om jag hade oroat mig för hur Carolin skulle klara av rollen som min bror visade det sig obefogat. Hon spelade bara allt för bra, hon var helt enkelt lysande, så övertygande att jag nästan höll på att bli duperad själv och inte visste vad jag skulle tro ibland. (II s. 122.)

Berta reflekterar vidare över hur skickligt Carolin uppvaktar Rosilda.

De utgjorde ett mycket vackert par tillsammans, Rosilda och den förklädda Carolin. Det blev så tyst i salen att jag tyckte det måste höras hur mitt hjärta slog. Medan de gick över golvet uppstod några ögonblicks dramatik, så förtätd att inte ett andetag hördes. Det fanns inte ett spår av spel eller förkonstling hos någon av dem. Ändå var inte Carolin den hon gav sig ut för här. Hon tillhörde inte ens det kön hon spelade. Men egendomligt nog var det just äktheten hos henne som tycktes så rörande. (II s. 186.)

Det Berta säger visar på att det inte är självklart vad som är äkta. Carolin har inte bara konstruerat

⁸¹ Butler, *Könet brinner! -texter i urval av Tiina Rosenberg*, s. 72.

⁸² Lundahl, "Vårt autentiska jag", *lambda nordica*, s. 23.

⁸³ Lundahl, "Vårt autentiska jag", *lambda nordica*, s. 26.

ett nytt genus, hon har också konstruerat en manlig kropp och det har lyckats så väl att hon framstår som en ovanligt äkta man. Skuggböckerna överensstämmer här med en queerteoretisk tolkning av kön, Carolin beskrivs som en ovanligt äkta man, till och med Berta börjar vackla om vilket som är Carolins egentliga kön, vilket ifrågasätter könet som något fast, det verkar som att Carolin är nära att lyckas konstruera ett annat kön.

4.4 Det 'sanna' jaget

Tvillingarnas farmor Storråda gör en skulptur av Carolin, och beskriver för Berta hur hon finner personens innersta då hon skulpterar: ”När jag [Storråda] rör mig över ett ansikte med mina fingrar [...] kan jag känna hur människan bakom ansiktet gradvis lockas fram, hennes gömda innersta, inte bara de ytliga dragen”.(III s. 242.)

Berta tolkar att skulpturen visar Carolins själsliga möjligheter. ”Porträttet visade henne [Carolin] också hur hon skulle kunna vara, vilka möjligheter som fanns hos henne om hon bara kunde ta vara på dem. Hon såg sin själ sådan den en gång var tänkt, och kände att hon svikit den.”(III s. 246.)

Skulpturen blir igångsättning för det aktiva sökandet efter det inre jaget som Carolin bedriver i den fjärde boken, framförallt genom en brevväxling med Saga. Carolin beskriver Saga som den goda delen av sin själ, och hon tycks vara gömd inne i Carolin.⁸⁴

Toijer Nilsson anser att skulpturen visar Carolins ”idealjag”.⁸⁵ Hestad vänder sig emot Toijer Nilssons tolkning: ”Tidligere fortolkere problematiserer overhodet ikke Carolins noe underlige transformasjon, men leser det som et tegn på at Carolins søken etter 'selvet' nærmer seg en avslutning...”.⁸⁶ Hestad lyfter istället upp det intertextuella sambandet med Oscar Wildes roman *Dorian Grays porträtt*. En roman som Carolin i sista boken läser och reagerar starkt på: ”Det är en fruktansvärd bok, otäck, men ack så förledande.” (IV s. 207)

I Wildes roman så förälskar sig huvudpersonen Dorian i en porträttmålning av sig själv. Han

⁸⁴ Här kan, som Toijer Nilsson också varit inne på, dras paralleller till Jung. Jung talar om att varje människa har en personlighet till i sin själ. (Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, s. 198.) Men enligt Jung så ska kvinnor ha en manlig personlighet: animus, medan män ska ha en kvinnlig: anima. (Marie Louise von Franz, *Människan och hennes symboler*, red. Carl Gustav Jung, (1964), Stockholm, 1981, s. 30f., 177-195.) Carolins inre personlighet är en kvinna, kanske motsvarande en anima. Om möjligheten att även kvinnor skulle ha en anima har Irene Claremont de Castillejo skrivit om. (Irene Claremont de Castillejo, *Knowing Woman a feminine psychology*, New York, 1973)

⁸⁵ Toijer Nilsson har lyft fram att den platonska idévärlden gestaltas i skuggböckerna.

⁸⁶ Hestad, s.96.

uttalar en önskan: ”Ack, att det ändå vore tvärtom! Om det vore jag som alltid förblev ung och tavlan som blev gammal! Jag skulle ge allt för det. Det finns ingenting i världen som jag inte skulle ge. Jag skulle ge min själ för det.”⁸⁷ Det som sedan händer är att porträttet börjar åldras och få drag av ett antal onda handlingar Dorian begår, medan Dorian verkligen behåller sitt vackra oskyldiga ansikte. Dorian blir till sist mycket ond.

Hestad menar att Carolin förhåller sig motsatt till skulpturen mot hur Dorian förhåller sig till porträttet, i så fall skulle hon få sin själ av skulpturen. Hestad skriver att ”som hos Dorian, ligger också Carolins ’sannhet’ utanför henne selv”.⁸⁸ Det motsägs av Storråda som tydligt beskriver hur hon genom att röra vid Carolin funnit hennes ”gömda innersta”. Det motsägs också av Bertas och Carolins reaktion på skulpturen att den visar [Carolins] ”själ sådan som den en gång var tänkt” och att Carolin i den fjärde boken anstränger sig för att finna sin själ, och finna Saga som är den goda delen av den, och när hon lyckats med detta då beskrivs också hur hon blivit lik skulpturen. (IV, 388f.) I berättelsens kontext blir skulpturen uttalat bärare av något som finns inom Carolin.

Jag ansluter mig alltså till Toijer Nilssons tolkning av skulpturens betydelse, men med den invändningen att skulpturen gör att berättelsen motsäger sig själv i sitt budskap om kön. Skulpturen utgör en vändpunkt för böckerna, från att ha gestaltat en queerteoretisk syn på kön övergår de nu till en gestaltning av kön som följer den heterosexuella matrisen.

Skulpturen avslöjar tydligt att Carolin är en kvinna. (III s. 245.) Detta förmedlar att Carolins ’sanna’ jag är kvinna, och underförstått att hon sviker sitt ’sanna’ jag då hon lever som man.

Carolin säger visserligen att det inte var könet på skulpturen som gjorde henne upprörd och fortsätter på så vis att uttrycka att könet inte är det väsentliga. Ändå övergår hon efter en kortare tid som manlig skådespelare till en fast kvinnlig identitet. Detta sker sammankopplat med att hon beslutar sig för att försöka bli lik skulpturen.

Skulpturen kunde lika gärna visa en androgyn. Carolins androgyna utseende beskrivs på många andra ställen i boken. Det hade i så fall bekräftat Carolins påstående, ”att människan var huvudsaken, inte könet hon tillhörde”, som tidigare forskning ofta tolkat som berättelsens förhållningssätt till kön.⁸⁹ (III s. 361.) Men eftersom skulpturen tydligt avslöjar att Carolin är en kvinna visar berättelsens att kön har en avgörande betydelse.

Efter att Carolin sett skulpturen tar berättelsen en ny riktning, tidigare har det mest varit Berta

⁸⁷ Oscar Wilde, *Dorian Grays porträtt*, (1891), Stockholm, 1975, s. 28.

⁸⁸ Hestad, s. 97.

⁸⁹ Westin, s 92. Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, s.183.

som stått för en essentialistisk syn på kön, medan Carolin hela tiden visat att kön är konstruerbart. Men nu förändras långsamt Carolins hållning. Detta sker samtidigt som Carolin blir berättare. Berättaren i skuggböckerna står alltså genom alla fyra böckerna för en essentialistisk syn på kön.

Det är intressant att jämföra Carolins utveckling med hennes intertextuella föregångare Tintomara. Tintomara går aldrig in i något fast kön utan fortsätter att flyta mellan definitionerna. Cavallin skriver: ”Hon *är* sina förklädnader, *är* sig själv lika mycket som man och kvinna, det finns inget *rätt kön* eller *rätt jag* bakom förklädnaderna”.⁹⁰ Här skiljer sig Carolin och Tintomara åt. Det kan förklara de båda berättelsernas olika slut vilket jag kommer att fördjupa i kapitel 6.

5. RELATIONERNA

De homoerotiska relationerna utspelar sig framförallt på Rosengåva. Berta beskriver flera gånger tillvaron på Rosengåva som drömsk och överklig. (II s, 309, III s, 186.) Här finns paralleller med hur det homoerotiska beskrivs i *Drottningens juvelsmycke*, Borgström skriver att romanen består av realistiska och drömska delar. De homoerotiska relationerna beskrivs i en drömsk del.⁹¹

Toijer Nilsson har delat in de fyra skuggböckerna i två olika genrer, där den första och sista boken är socialrealistisk medan de två mellersta böckerna, som mestadels utspelar sig på Rosengåva är skräckromantiska.⁹² I skuggböckerna följer rester av två av de tre homoerotiska relationerna som utspelat sig i de två mellersta skräckromantiska böckerna med in i den fjärde socialrealistiska boken. Men här sker en anmärkningsvärd omsvängning i Carolins sätt att förhålla sig, vilket jag kommer visa i detta kapitel och fördjupa i kapitel 6.

I böckerna används tilltalet Carolin när det handlar om Bertas reflektioner runt Carolin eller då Berta beskriver sådant som hänt Carolin. Carl används då någon av de andras tankar och agerande gentemot Carl beskrivs. Jag kommer här att använda namnen på samma sätt.

5.1 Carolin och Rosilda

Rosilda är stum sedan sin mors försvinnande, istället för att tala kommunicerar hon genom att skriva. Rosilda visar sig först för Carolin och Berta genom att ge dem utdrag från texter av Oscar Wilde. (II s.164.) Att det just är Oscar Wildes texter hon citerar ger en fingervisning mot en queer

⁹⁰ Cavallin, s. 226.

⁹¹ Borgström, s. 150f.

kontext. Oscar Wilde levde öppet som homosexuell och hamnade till och med i fängelse för detta.⁹³

Carolins och Rosildas första möte utspelar sig i en spegelsal på slottet:

Och överallt i speglarna längs väggarna hade Carolin sett dem sväva tillsammans över golvet. Men plötsligt släppte flickan hennes händer, pekade på en pendyl som just slog två slag.

– Och så tog hon sitt ljus och försvann, precis som i en saga. Carolin suckade. Och jag tog mitt ljus, och gick åt mitt håll. På så vis glömde jag aldeles bort att jag egentligen var på väg till dig [Berta].

Det kunde jag förstå.

– Talade ni något med varann, du och hon?

– Nej, vi dansade...

– Men du förstår vem hon var, inte sant?

Hon nickade stilla.

– Jag tror det.

– Rosilda ... eller hur? (II s.181f.)

Hestad har lyft upp den här scenen: ”I denne speilscenen oppstår det et homoerotisk speilforhold mellom Carolin og Rosilda.”⁹⁴ Att det är ett erotiskt möte är uppenbart. Samtalet mellan Carolin och Berta fortsätter med att Berta säger sig önska att hon varit med i spegelsalen.

– Jag önskar att jag hade varit med, viskade jag.

Hon gav mig en förvånad blick och kröp hastigt ner i sängen, vände sig mot väggen och sade att hon ville sova.

– Men vi skulle ju prata?

– En annan gång. Inte nu.

– Men du var på väg till mig? Du ville något?

– Det har jag glömt i så fall.

– Men jag har någonting att säga dig.

– Inte nu, sa jag!

– Men snälla Carolin...

– Carl, om jag får be!

Hon lät irriterad. Men det var ingen som hörde oss. Skulle jag inte få använda hennes eget namn då?

– Vi är ju aldeles ensamma!

Då satte hon sig upp i sängen och såg på mig med allvarliga ögon.

– Jag heter Carl här på slottet. Du måste vänja dig vid det. Om vi är aldrig så ensamma ska du säga Carl. Annars kan du försäga dig, och det skulle jag aldrig förlåta dig.

Hon gav mig en förtvivlad blick och såg nästan lite vild ut.

– Om jag inte får stanna här vet jag inte vad jag gör! Hör du det? Förstår du? (II s. 181f.)

Carolin berättar om hur hon och Rosilda haft ett romantiskt möte på slottet. Då Berta svarar att hon önskar att hon varit med blir Carolin irriterad, i hennes och Rosildas romantiska möte kan inte Berta vara med utan att omintetgöra det erotiska. En möjlig tolkning är att Carolin tycker att Bertas ord trivialiserar det erotiska och tvingar in henne i en heterosexuell kvinnlig identitet som

⁹² Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, s. 163.

⁹³ Bernt Olsson & Ingmar Algulin, *Litteraturens historia i världen*, (1990), Stockholm, 1992, s. 443.

⁹⁴ Hestad, s. 63. Hon tar också upp detta i relation till Freuds teori om homosexualitet som en narcissistisk

hon inte vill leva i. När Berta tilltalar henne som Carolin poängterar hon bestämt för Berta att på slottet är hon Carl. För Carolin är det den manliga skepnaden som gör att hon fritt får flirta med Rosilda. Det kan också förklara att hon blir så upprörd då Berta envisas med att tilltala henne som Carolin. På slottet har hon skapat ett utrymme att vara man, detta utrymme är nu livsviktigt för henne.

Namnet är intressant att lyfta fram i sig. Maria Gripe har ofta en medvetet symbolisk avsikt med karaktärernas namn.⁹⁵ Carolin är den feminina formen av Carl, som betyder fri man.⁹⁶ Butler skriver att kroppar blir fullständiga genom det könsbestämde namnet.⁹⁷ Det manliga tilltalsnamnet är förutsättningen för att Carolin ska bli man, och hon markerar tydligt för Berta att hon på slottet endast ska tilltalas som Carl. På slottet är hon en man.

Det är också intressant att uppmärksamma att Carolin väljer den maskulina versionen av sitt tilltalsnamn, vilket understryker närheten mellan hennes manliga och kvinnliga identitet.

Carolin har ett transvestitiskt begär, vilket jag tidigare visat, men i det transvestitiska begäret anas ytterligare ett begär: det homoerotiska. Vad Carolin känner och tänker får vi veta via Berta som är berättare, vi får veta Carolins handlingar och vad hon säger när Berta hör, vad hon egentligen tänker och känner får läsaren tolka utifrån detta. Utifrån det som Berta berättar verkar det som att Carolin har ett romantiskt och erotiskt intresse för Rosilda, hon uttrycker fascination och uppspelthet.

Berta beskriver också att Rosilda är förälskad i Carl. (II s. 209f.) Berta är oroad för att Rosilda ska få allvarligare känslor för Carl och talar med Carolin om detta.

- Har du aldrig tänkt på att det finns en risk med att hon tror att du är en pojke?
- Nej, varför det?
- Hon kan bli förälskad i dig. Är du aldrig rädd för det?
Carolin gav till ett förtjust kluckande skratt.
- Nej, vet du vad! Vilka fantasier!
- Det är ingenting att skratta åt. Det skulle mycket väl kunna hända, och det begriper du nog.
När jag såg på henne satt hon där och blundade mot solen med ett mångtydigt leende i ansiktet. Jag ilsknade till.
- Det ser jag ju på dig! Du borde skämmas!
- Vad då? Nu förstår jag inte alls? Vi leker ju bara. Vi dansar, vi drömmer. Kan du inte unna oss det? (II s. 277.)

Berta säger att hon ser att Carolin tänkt på att Rosilda kan bli förälskad. Carolin vet att hon är

kärleksyttring gentemot det egna jaget och tar samtidigt upp det heteronormativa i Freuds teori.

⁹⁵ Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, s.44.

⁹⁶ Hestad, s. 39.

flicka men hon visar ändå ett erotiskt intresse för en annan flicka, från hennes sida blir det ett homoerotiskt begär. Rosenberg har visat att det transvestitiska begäret ofta är tätt sammankopplat med det homoerotiska:

För det andra möjliggör förklädningen ett bisexuellt/lesbiskt/homoerotiskt begär. Byxrollen angriper genusdiskursens grundvalar: ordningen mellan kvinnor och män, men också ordningen mellan kön och genus. Och när så sker förändras också framställningen av begär och genuspositioner. Förklädningen har varit nödvändig för att kringgå tabu kring homosexualitet samtidigt som den också framkallar en egen begärskategori, den transvestitiska.⁹⁸

Är det i Carolins fall så att det homoerotiska begäret föregår det transvestitiska? Eller väcks det av att hon uppträder som man? Berättelsen ger inget tydligt svar, men den manliga identiteten framstår som en förutsättning för att Carolin ska bejaka ett erotiskt intresse för en annan flicka. De homoerotiska relationerna uppstår endast då hon uppträder som man, samtidigt är hennes relation till såväl Berta, som klasskamraten på teaterskolan Ingeborg, mycket intensiva och svärmiska, men de blir aldrig tydligt erotiska.

Carolin och Rosildas relation blir dock mer och mer fysisk:

Carolin tog sakta bort handen men behöll den ett ögonblick innan hon släppte den. Hon gav Rosilda en flyktig kyss på pannan och fortsatte kamningen.

När hon var färdig valde hon en vit ros från en buske i närheten och fäste den i Rosildas hår. Ett ömhetsbevis, som Rosilda omedelbart besvarade med att i sin tur ta en ros, som hon kysste och gav till Carolin. Carolin betraktade rosen och satte den sedan i knapphållet på sin kavaj.

Det var en kärleksscen jag bevittnade, kysk och vacker, men ändå? Vad tänkte Carolin på? Glömde hon vem hon var?

Vi kunde också visa varandra ömhet, Carolin och jag. Men jag visste att hon var en flicka. Det var skillnad. (II s. 341.)

Här påpekar och visar Berta på skillnaden mellan hennes och Carolins närhet och Carolins och Rosildas. Kärleksrelationen mellan Rosilda och Carl/Carolin skildras som fysisk, med både kyssar och tankar om förförelse. (III s. 198, 218.) De har gått över gränsen för vad den heterosexuella matrisen tillåter för en relation mellan två kvinnor. Berta oroar sig för att Rosilda inte vet att det är en flicka som hon är nära.

Rosilda och Carl har en kärleksrelation, men Rosilda vet inte att Carl egentligen är en flicka, alltså tror hon sig vara tillsammans med en man. Hur Rosilda reagerar då Carl avslöjar att hon är Carolin blir intressant.

⁹⁷ Judith Butler, *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*, London och New York, 1993, s. 72.

⁹⁸ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 172.

Toijer Nilsson beskriver avslöjandet på ett sätt som förvränger Rosildas reaktion. Hon skriver att: ”När Carolin slutligen framträder som vacker, elegant ung dam, blir det inte den glansfulla föreställning hon tänkt sig. Rosilda stöter bort henne [Carolin] och veknar endast sakta”.⁹⁹ Men i *Skuggornas barn* beskrivs Rosildas reaktion så här:

– Du var alltså först hos Rosilda? försökte jag.

Ja, och det hade nog gått ganska bra, ungefär som hon förutsett. Rosilda hade lyssnat på henne, men hon hade kanske inte verkat så road som Carolin hade hoppats. Hon hade inte heller visat några tecken på besvikelse. Efteråt hade hon vänt ögonen mot Carolin och sett på henne, granskande från topp till tå. Carolin hade bett henne att skriva i sitt block vad hon kände, bara ett enda litet ord, men hon hade inte gjort det. Hon hade bara sett på Carolin, sett och sett, storögt men tämligen uttryckslost, det gick inte att gissa vad hon tänkte. När Carolin försökte möta hennes ögon blev blicken beslöjad. Hon nådde henne inte.

Inte förrän hon skulle till att gå. Då kom Rosilda plötsligt fram och omfamnade henne, hon log, som Carolin trodde, ett uppskattande leende, de hade stått länge intill varann, och allting hade känts bra. De hade till slut kunnat se varandra i ögonen.(III s. 354f.)

Redan under första mötet accepterar alltså Rosilda Carolin, och de kan förenas i en omfamning. Några sidor senare beskriver Berta hur Carolins och Rosildas relation tedde sig efter att Carolin avslöjat att hon är en flicka: ”hennes förhållande till Rosilda, som var mycket naturligare nu. De två blev genast förtroliga och fann varann i en vänskap som inte var svärmiskt betingad utan grundad på verklig förståelse”.(III s. 361.)

Toijer Nilsson har beskrivit Rosildas reaktion på ett sätt som inte motiveras av grundtexten. Det kan tyckas som en bagatellartad nyansskillnad, men om man ser det med belysningen av den tystnad som hon för övrigt omgärdar de homoerotiska relationerna med så synliggör det hur ett heteronormativt förhållningsätt kan förvränga handlingen. Ambjörnsson har belyst detta i en artikel: ”Tendensen finns också att vi, när homosexualiteten blir omöjlig inom de teoretiska tolkningsramarna, läser in annat än att en flicka åtrår en annan flicka.”¹⁰⁰

I sista boken pratar Rosilda och Carolin om deras tidigare romans.

När hon kom tillbaka hade hon ett anteckningsblock i händerna. Hon tog pennan och skrev på första sidan:

Monsieur, jag har aldrig beklagat min stumhet förrän nu. Men i detta ögonblick skulle jag till och med önska att jag kunde sjunga.

Med ett okynligt leende räckte hon mig blocket.

Det var med blandade känslor jag läste vad där stod.

Jag kände igen orden - de första orden hon skrev till mig på Rosengåva, när vi just lärt känna varandra och blivit lämnade ensamma ett tag. Jag var Carl Jakobsson då, och jag minns att jag tog hennes hand och kysste den chevalereskt till svar. Det kunde jag inte gärna göra nu.

Hon såg mitt bryderi och brast i skratt.

– Kommer du inte ihåg vad du svarade?

⁹⁹ Toijer Nilsson, *Skuggornas förtrogna. Om Maria Gripe*, s. 181f.

¹⁰⁰ Fanny Ambjörnsson, ”Vem forskar om Agnes och Elin?”, *Bang*, 1999:1, s. 36ff.

- Jag kysste dig visst på hand. Gjorde jag inte?
- Jo, men du sa något också.
- Nej, det kommer jag inte ihåg.
- Du sade att det kanske var lika gott att jag inte kunde tala, för om min röst var lika förtrollande som jag själv och mitt leende, så skulle det kunna bli för mycket för dig. Minns du inte det?
- Nej, usch... Sade jag verkligen så?
- Ja då... Du var fin på att hitta på komplimanger. Jag föll direkt och kallade dig sedan Carlos.
Hon brast i ett förtjusande skratt, bugade sig lätt och härmade mig, sådan jag varit som den oemotståndliga don Carlos.
- Sluta Rosilda! Jag blir generad.
- Varför det? Vi hade ju roligt...?
- Genomskådade du mig verkligen aldrig?
- Inte för ett ögonblick. Du var mycket övertygande. Ett tag var jag till och med förälskad i dig. (IV s. 240f.)

Här visar Rosilda intresse av att fortsätta den romantiska relationen långt efter att Carolin avslöjat att hon är flicka. Gör detta Rosilda till en bisexuell karaktär? Man kan åtminstone inte säga att hon är rakt igenom heterosexuell. Här finns ett tydlig queert läckage. Hennes sätt att förhålla sig till homoerotiskt begär skiljer sig också tydligt från Arilds beskrivning av ”den förbjudna kärleken” och Bertas reaktion på Arilds erkännande som ”ohyggligt”.

Carolin reagerar med starka skamkänslor inför det tidigare utlevda transvestitiska och homoerotiska begäret. Hon anpassar sig till den heterosexuella matrisen, och anser följdriktigt att det var oärligt att leva som man. Upprepade gånger uttrycker hon skuldskänslor inför att hon varit oärlig och genom det skadat människor, men i detta ögonblick när Rosilda påminner om deras romantiska relation är det tydligt att Rosilda inte skadats eller anklagar Carolin för oärlighet. Trots det uttrycker Carolin skam. För Carolin verkar manskläderna och den manliga identiteten vara en förutsättning för att hon ska våga leva ut homoerotiska känslor, eller kanske för att hon överhuvudtaget ska känna sig attraherad av kvinnor? Det är upp till läsaren att tolka vilket.

5.2 Carolin och Arild

Arild har liksom sin syster levt isolerad på slottet. Han är på alla sätt en mera allvarlig person än Rosilda, så här beskriver han sina känslor för Carl i början av deras vänskap:

- Nej, jag har inte ens vetat vad längtan och saknad är...
- Jag trodde det var nånting man läser om i böcker. Men när man upplever en stor vänskap, då blir det annorlunda... då börjar man undra och tänka tankar som man förut tyckte var barnsliga.
Han tystnade och försjönk i egna funderingar.
Så plötsligt vaknade han till och vände sig emot mig, tog hastigt min hand och tryckte den.
- Berta har en underbar bror, vet Berta det? Carl är den värdefullaste människa jag har träffat. (II s. 223.)

Arild är väldigt tagen av mötet med Carl och associerar till att det är som något ”man läser i

böckerna”, han använder ord som ”längtan” och ”saknad”, ord som ofta används ihop med förälskelse.

Han ger också uttryck för svartsjuka gentemot sin systers närhet till Carl:

– Men jag var svartsjuk i början, det ska jag visst erkänna. Jag ville ha Carl för mig själv. När jag nu fått en sådan vän skulle jag då genast behöva dela honom med min syster, tänkte jag, och jag var riktigt ledsen ett tag, fast jag inte ville visa det. Berta kanske känner likadant när det gäller Carl? (II s. 263.)

Carolins känslor gentemot Arild beskrivs inte, vilket kan jämföras med hennes känslor för Rosilda som är tydligt exalterade. Efter att Arild blivit allvarligt kär i Carl ger Carolin uttryck för obehag och en vilja att förneka det. När Berta träffar Carolin efter Parisresan frågar hon hur Arild mår. Men Carolin vill inte prata om det.

– Hur är det med Arild då? frågade jag.
– Jo, det är väl bra.
– Väl...?
– Ja, han tog det hårt med Rosilda, att stumheten inte gick att bota. Han var nog den som hade hoppats mest på den där specialisten.
– Det kan jag tro. Men hur är det med honom för övrigt?
Hon reste sig igen.
– Vi måste nog sova nu. (III s. 73.)

Carolin slår ifrån sig Bertas fråga, säger att Arild tagit extra illa vid sig av att läkaren inte kunde bota Rosilda. Det låter som ett svepskäl och senare kommer läsaren få veta att det var under Parisresan som Arild blev kär i Carolin. Troligtvis anar Carolin det och är därför ovillig att prata om honom.

Carolin säger en gång tidigare i berättelsen, när Berta oroar sig för att Rosilda ska bli allvarligt kär i Carl att:

– Jag [Carolin] ska säga dig en sak! Du ska vara glad för att jag har uppträtt förklädd här, för vad tror du skulle ha hänt om jag kommit hit som flicka? Då kunde ju Arild ha blivit förälskad i mig, och det skulle i så fall ha blivit betydligt allvarligare. Det har du inte tänkt på.
Det hade jag visst, men jag sade ingenting, hon kunde naturligtvis ha rätt i det där. (II s. 277f.)

Här säger Carolin att det är allvarligare att någon av tvillingarna blir allvarligt kära i henne än att begäret är homoerotiskt, och Berta instämmer. Att Carolin uttrycker att det vore farligt att Arild blev kär, kan förklara hennes obehag och ovilja att inse faktumet när detta sedan händer. Man kan också jämföra med hennes känslor när Rosilda i fjärde boken påminner henne om deras romans och försöker återuppta flirtandet. Är det så att Carolin känner obehag inför andras homosexuella

kärleksyttringar? När hon lever som man uppskattar hon och uttrycker erotiskt intresse för kvinnor medan hon känner obehag inför en mans kärlek, när hon lever som kvinna är det omvänt mäns erotiska intresse som hon uppskattar medan en kvinnas intresse fyller henne med skam.

Under Parisresan inser alltså Arild att han är förälskad i Carl. Detta skriver han senare om i ett brev till Berta.

Men nästan ända sedan Berta och Carl kom till Rosengåva, har jag tänkt mig livet sålunda: en dag skulle det lyckas mig att flytta över mina känslor från Carl till Berta. Jag hoppades, med andra ord bli förälskad i Berta, och Berta skulle då, efter att i hemlighet ha hyst samma känslor för mig som jag förut för Carl, genast komma mig till mötes och besvara min låga. Därefter skulle våra öden förenas, och vi skulle leva lyckliga tillsammans. Men hoppet om någon sådan lycka har jag nu förlorat.

[- - -]

Jag insåg att jag redan förlorat mitt hjärta, ohjälpligt och oåterkalleligt, men inte till en kvinna – utan till Carl, till Bertas bror.

Ja, så ser min hemlighet ut, och kanske borde jag behållit den för mig själv?

[- - -]

Kanhända borde jag ångra kyssen, men gör det inte. Jag kan inte känna att jag gjort något verkligt ont. Ensam får jag betala det höga priset, då jag i valet mellan det ljuva minnet och den drömda verkligheten väljer minnet – så som det renaste, sannaste och mest oförfalskade. (III s. 183ff.)

Arild väljer att följa sitt hjärta, trots att han anser sin kärlek vara förbjuden. Han skriver att han inte anser sig gjort något verkligt ont, detta ger ett visst erkännande till homosexuella känslor.

Ett tydligt exempel på hur de homoerotiska inslagen försvinner bort, och berättelsen förvrängs finns i Hedmans uppsats. Hon glömmet helt bort Arilds förälskelse i Carl, och skriver: ”När hon [Carolin] är man blir kvinnor förälskade i henne, som kvinna blir män förälskade.”¹⁰¹

Fler personer börjar uppmärksamma Carl och Arilds relation. Sofia, en ingift släkting som vill ta över styrningen på Rosengåva och som fattat avsky mot Carl, påpekar att deras relation verkar vara onormal. (III s.129.)

Arilds syn på kärlek och hur han ser på sina känslor för Carl kommer ytterligare fram i följande citat, där han berättar för Berta att Sofia sett Carl och Rosilda kyssa varandra:

– Minns Berta vad jag skrev i mitt brev? Vad som hände mig när jag kysst Carls handled? Det var farligt nog. Och den här leken måste vara mycket farligare för Rosilda, än för mig. Om hon skulle vara förälskad i Carl, så skulle det inte vara förbjudet. Inte hopplöst som det är för mig.

Han såg på mig med sina stora klara ögon.

– Eller hur? Är det inte sant, Berta?

Jag fick plötsligt en klump i halsen. Det var ju tvärtom. Det var Rosildas känslor som var förbjudna, inte hans. (III s. 220.)

Här benämner Arild de homoerotiska känslorna som förbjudna. Som jag tidigare berört var det

samhällets syn på homosexualitet vid början av seklet, att Arild benämner sin kärlek som förbjuden kan alltså förstås utifrån detta. Då böckerna skrivs på 1980-talet är det inte längre en förbjuden kärlek, men det är ändå en sällan omskriven kärleksform omgärdad av starka tabun, kanske är detta förklaringen till att författaren utan vidare låter Arild definiera sin kärlek som förbjuden? Man kan spekulera i om författaren beskrivit de homoerotiska relationerna på ett annat sätt idag?

Arild beskriver kärleken som förbjuden men väljer ändå att gå in i förälskelsen och glädjas över den. Den homosexuella kärleken synliggörs och bejakas till viss del.

Redan innan Carl kom till Rosengåva antyds att Arild kan vara homosexuell, det är en av de anställda på slottet som anförtrott till Berta: ”Arild däremot intresserade sig inte för flickor, det visste jag genom Vera Torsson, som var lite bekymrad över den saken”. (II s. 213.) Hestad tolkar att Vera Torssons oroar sig för att Arild kan vara homosexuell, vilket är en tolkning jag håller med om.¹⁰²

Arild är den första på Rosengåva som upptäcker att Carl egentligen är en flicka. Avslöjandet sker av misstag, då han följer efter Carl när han/hon går för att ta sig ett morgondopp. Han får se en kvinnokropp, och förstår att det är Carl. Här kan det vara intressant att lyfta fram att det är kroppen som avslöjar, kroppen som tidigare framställts så att man funderat på om det är en androgyn, manlig eller kvinnlig kropp visar att Carl är en ung kvinna.

Arild blir mycket upprörd och säger: ”- Jag hatar henne! utbrast han. Hatar! Hatar! Varför sa Berta ingenting? Tänk, om jag i tid hade fått veta att det var en flicka, så annorlunda allting skulle ha varit. Då kanske vi hade varit gifta nu!” (III s. 334.)

Arild tänker att bara han vetat att Carl var en kvinna hade han kunnat få henne som fru, att Carolin själv valt att leva som man tänker han inte på. Och att Carolin uppenbarligen inte har några erotiska känslor för honom tänker han inte heller på. I dessa ilska ord avslöjar Arild att han anser att de homoerotiska känslorna är omöjliga att leva ut och få besvarade, medan han förväntar sig att de heteroerotiska med en gång ska leda till äktenskap.

Arilds ilska svalnar och när han sedan får träffa Carolin som flicka drar han sig tillbaka. ”Däremot var förhållandet till Arild inte lika självklart. Han hade blivit så förfärligt blyg för Carolin. Så fort hon kom in i rummet blev han tafatt och uppträdde krystat. Säkert var han också

¹⁰¹ Hedman, s. 35.

förälskad i henne. (- - -) Mer och mer fjärmade han sig från Carolin, och jag förstod att det gjorde henne ont.” (III s. 361) Tidigare när Arild var uttalat förälskad i Carl var han inte blyg och tillbakadragen, därför är det anmärkningsvärt att Berta nu tolka hans tillbakadragenhet som tecken på förälskelse, snarare framstår det som att hans erotiska känslor upphörde då Carl visade sig vara Carolin. Hestad uppfattar det på samma sätt: ”Arild elsket Carolin som mann, en kjaerlighet han står för også etter å ha innsett misforståelsen. Carolin som kvinne tar han derimot avstand fra.”¹⁰³

I fjärde boken är det framförallt Arild som Carolin har dåligt samvete mot, i följande citat grälar Carolin på sig själv.

Det var oförlåtligt som hon handlade. Nu inser hon det, men då begrep hon ingenting. När Arild och Rosilda blev förälskade i henne lät hon det bara ske, koketterade, gjorde sig oskuldsfull och lekte med. Trots alla Bertas varningar fortsatte hon och vägrade inse att leken höll på att bli alldeles för allvarlig för Arild.

Hon uppförde sig verkligen omoget. Allting var bara romantiskt och gudomligt i hennes ögon. (IV s. 55.)

Vad var det som var romantiskt och gudomligt? Den homoerotiska kärleken? Vad menar hon med att leken höll på att bli alldeles för allvarlig för Arild? Var det för att han började fundera över om han var homosexuell? Och är han mindre homosexuell för att Carolin var en kvinna som levde som man? Det var ju ändå Carl han blev förälskad i. Och Carl var en man.

Lidström utgår från en essentialistisk syn på kön och jag ska här visa hur hon använder androgynbegreppet heteronormativt. Lidström ser, utifrån Jungs teori, Carolins uppträdande som man som en del av hennes sökande efter att få en stabil identitet som kvinna.¹⁰⁴ Hon anser att Carolin då hon kommer till Rosengåva som kvinna funnit en stabil identitet vilket visar på en essentialistisk tolkning av kön, något som också Hestad konstaterat.¹⁰⁵

Ytterligare ett bevis för att Carolin nu funnit en stabil identitet hävdar Lidström vara att hon misslyckas med framträdandet som man i sista boken. Hon skriver att: ”Också i *Skuggömman* gör Carolin ett par framträdande i manlig gestalt, men dessa gånger med mindre övertygande resultat.”¹⁰⁶

Jag invänder mot tolkningen att Carolins framträdande är mindre övertygande. Då Carolin i sista boken antar en manlig identitet gör hon det så skickligt att hon både får sitt filmmanus antaget och

¹⁰² Hestad, s. 66.

¹⁰³ Hestad, s. 67.

¹⁰⁴ Lidström, s. 88.

¹⁰⁵ Hestad, s. 66.

¹⁰⁶ Lidström, s. 86.

löfte om att spela huvudrollen i filmen. Männerna på filmbolaget tvekar inte alls på att hon är en man. Det är först då hon senare i en affär möter Arild som Carolin inte längre trivs som man. Orsaken är att hon skäms inför Arild. Hon har upprepade gånger sagt sig ha skuld känslor för att han varit kär i henne som man, och hon säger att ”ett ögonblick vill hon inget hellre än att få göra sig av med denna Carl Jakobsson, som gjorde Arild så mycket ont en gång i tiden. För hans skull vill hon det”. (IV s.364.)

Lidström stödjer sin tolkning att det är ett misslyckande på ett citat där Arild säger att ”idag skulle jag knappast ha låtit mig duperas. Jag förstår inte riktigt hur jag kan ha uppfattat dig”.¹⁰⁷ Men Arilds kan inte användas för att avgöra om Carolin lyckas med sitt uppträdande. Arild har blivit sviken av Carl och nu har han bearbetat dessa känslor och funnit kärlek till en annan människa, Ingeborg. Han har alltså alla skäl i världen att förringa Carl. Carolin har också alla skäl att få dåligt samvete, men det avgör inte hennes framgång som man, det har redan avgjorts i och med att männen på filmbolaget trodde att hon var man.

Lidström anser vidare att Carolin i de två mellersta böckerna uppvisar könsambivalens på grund av att hon ”uppvaktar Rosilda på ett så övertygande sätt att denna förälskar sig”.¹⁰⁸ Detta är en heteronormativ slutsats där Lidström kopplar ihop kön och begär enligt den heterosexuella matrisen. Faktum är att Carolin mycket väl kan attrahera Rosilda just på grund av sina kvinnliga drag. Att det är kvinnan bakom manskostymen som ofta attraherar andra kvinnor visar Rosenberg på i sin artikel *Om queer ögonblick i teater och opera*. Hon skriver om Takarazuka, en revyteater i Japan som enbart har kvinnliga skådespelare, vilka spelar både män och kvinnor.

”När jag såg Anju Mira i *Du är så blossande röd* började hjärtat bulsa på ett nytt sätt. Det gick en stöt genom hela kroppen, från hjässan till fotabjället. Jag hade aldrig haft en sådan teaterupplevelse tidigare. Jag trodde jag skulle explodera.” Orden uttalas av en belåtet fnissande japansk hemmafru.

(---)

Takarazuka är en drömfabrik där kvinnor kan fantisera om den perfekte mannen, men en queer poäng i sammanhanget är att denna drömman i själva verket är en kvinna.¹⁰⁹

Att Lidström utgår ifrån en heteronormativ syn framgår ytterligare då hon gör tolkningen att Carolins attraktionskraft på Arild beror på att hennes kvinnlighet lyser igenom då hon lever som man: ”Att också Arild attraheras av henne trots att hon uppträder som man understryker ytterligare hennes androgynitet; även som ung man utövar hon dragningskraft, kanske liknande en ung

¹⁰⁷ Lidström, s. 88.

¹⁰⁸ Lidström, s. 89.

¹⁰⁹ Tiina Rosenberg, ”Om queer ögonblick i teater och opera”, *lambda nordica*, red. Don Kulick 1996: 3-4, s. 57f.

kvinnas, på en annan man".¹¹⁰

Som också Hestad konstaterat är detta en mycket heteronormativ tolkning som helt osynliggör det homosexuella begäret som en möjlighet.¹¹¹ Som jag visat finns det faktiskt inte någon antydning till att det är Carolin som kvinna Arild förälskar sig i. Efter att Carolin avslöjat att hon är kvinna så finns inte något ögonblick där Arild beskrivs uttrycka någon attraktion för Carolin, det gör däremot Rosilda. (IV s. 240f.)

Jag kritiserar alltså att Lidström använt androgynbegreppet på ett sätt som osynliggör Carolins homosexuella begär. Jag vill med detta visa på hur androgynbegreppet kan användas på ett sätt som osynliggör homosexuellt begär. Med detta motsäger jag inte att Carolins karaktär på många ställen kan ses som en androgyn.

5.3 Carolin och Léonie

Léonie kommer in i berättelsen under Parisresan. Hon och Carolin kommer snart nära varandra och Léonie blir kär i Carl. Något Carolin säger sig försöka avstyra. (III s. 70.) Men när Berta kommer med förslag på hur vill inte Carolin göra det.

Carolin hade själv sagt att hon ville försöka få ett slut på det där svärmeriet på ett för Léonie så smärtfritt sätt som möjligt, så jag [Berta] talade med henne.

– Det är bestämt en romans under uppsegling mellan Léonie och Arild, sade jag.

– Tror du?

Hon såg undrande på mig, och jag sade att jag tyckte mig ha märkt det, i varje fall från Arilds sida.

– Så du får inte stå i vägen för honom nu, sade jag. Han kan behöva sin lilla romans.

– Det var det dummaste jag hört! Jag står väl aldrig i vägen för någon?

– Inte medvetet kanske, men så länge Léonie tror att hon ska kunna slå klorna i dig, så ser hon förstås inte åt Arild.

– Vad kan jag göra åt det då?

– Det vet du väl bäst själv. Försök visa dig ointresserad. Sånt verkar alltid avkylande.

Men hon ruskade nekande på huvudet.

– Så ledsen vill jag verkligen inte göra Léonie.

Nu var det min tur att tycka att det var det dummaste jag hade hört. Hur många gånger hade Carolin i så fall inte gjort mig ledsen? Och det hade hon då aldrig brytt sig särskilt mycket om.

– Men det är väl en annan sak!

– Varför det?

– Du är ju faktiskt min syster. (III s.117f.)

Carolins handlande visar att hon vill att Léonie ska fortsätta att vara förälskad. Hon säger till Berta att hon inte vill göra Léonie besviken men Berta konstaterar krasst att Carolin ofta gjort henne besviken, en allmän rädsla att göra folk besvikna lider uppenbarligen inte Carolin av. Beror

¹¹⁰ Lidström, s. 89.

¹¹¹ Hestad, s.66.

Carolins beteende på att hon trivs med att människor är förälskade i henne? Det stämmer i så fall inte in på hennes reaktion då Arild blir det.

Min tolkning blir att Carolin njuter av att Léonie är förälskad därför att hon själv är erotiskt intresserad av Léonie. Att deras relation också är fysisk får vi senare reda på då Léonie och Carolin dansat i spegelsalen, detta rum som är Carolins och Rosildas erotiska mötesplats. (III s. 205.)

Berta reflekterar svartsjukt över att Carolin är så intresserad av Léonie: ”Nej, Carolins hemliga drömmar dög jag inte till att förverkliga. Men det gjorde tydligen Léonie”. (III s. 127.) Bertas svartsjuka kan tolkas som ett queert läckage. Varför blir hon svartsjuk på att Carolin romantiserar med andra kvinnor? Är det för att hon egentligen vill att Carolin ska ägna den uppmärksamheten åt henne?

När Carolin lämnar Rosengåva blir Léonie sinnessjuk. Hon säger sig dö av olycklig kärlek till Carl.

– Men varför, Léonie. Varför?

Hon vände bort ansiktet.

– Fråga din bror.

– Men Léonie, inte vill du väl skylla på Carl?

Hon svarade inte, vände envist bort ansiktet, och jag fortsatte:

– Tänk, om alla som blir förtjusta i Carl skulle bestämma sig för att dö! Det har du väl märkt hur svaga alla är för honom, inte sant?

Hon tittade storögt på mig och började plocka huvudena av en liljekonvaljblomma. Det märktes att hon både ville och inte ville lyssna. (III s. 345f.)

Då Carolin visar sig för Léonie är hon redan döende och känner inte igen Carl i Carolin. Hon står fast vid att Carl lämnat henne, vilket också är sant, Carl har valt att bli Carolin igen och därigenom också övergett Léonie som var förälskad i honom.

Léonie dör. Efter detta försvinner karaktären Léonie från berättelsen. Carolin talar aldrig om henne och beskriver inte något dåligt samvete för att Léonie dött av olycklig kärlek till Carl. Detta är anmärkningsvärt om man jämför det med de enorma skuld känslor hon ger uttryck för gentemot Arild.

Carolin visar förälskelse för Léonie men kan ändå helt glömma henne efter att hon dött. I fjärde boken omnämns överhuvudtaget inte Léonie. Inte någon av de andra karaktärerna försvinner på motsvarande sätt utan att lämna spår efter sig.

Jag tolkar att Léonies död ska förstås utifrån att hon måste försvinna för att Carl ska kunna försvinna. Genom att Léonie vägrar att släppa Carl hindrar hon berättelsens inordning under den

heterosexuella matrisen och straffas för detta med döden. Detta kan jämföras med Tintomaras avrättning i *Drottningens juvelsmycke* vilket jag fördjupar i kap 6.3.¹¹²

6. BERÄTTELSENS FÖRHÅLLANDE TILL DEN HETEROSEXUELLA MATRISEN

6.1 Återgång till heteronormativitet

Huvudtema i den sista boken, *Skugg-gömmen*, är Carolins sökande efter sitt inre jag. Homosexualitet har ofta upplevts vara en essens. Lundahl visar i sin avhandling *Lesbisk identitet* att lesbiska ofta upplever att de finner sitt sanna jag när de förstår och vågar bejaka att de är lesbiska.¹¹³ Det anmärkningsvärda med skuggböckerna är att när Carolin gör resan in i sin själ nämner hon inte mera de tidigare erotiska erfarenheterna.

Då Carolin funderar runt sitt framtida kärleksliv nämns inte den homosexuella kärleken som en möjlighet. Hon reflekterar aldrig över att hon varit förälskad i kvinnor och när Rosilda konfronterar henne med det blir hon generad. (IV s. 240f.) För Carolin går alltså sökandet efter sitt sanna jag hand i hand med ett förnekande av tidigare erotiska utlevelser och erfarenheter.

Hon uttrycker flera gånger skam över sitt beteende på Rosengåva. Hon undrar vad hennes mor tänker om henne. (IV s. 22, 55, 106.)¹¹⁴

Jag undrar förresten om hon [Lydia] har förlåtit mig för att jag uppträdde som bror till Berta och kallade mig Carl på Rosengåva?

Detta att Arild blev förälskad i mig och ett tag fick för sig att det var något fel på honom, det kan jag förstå att det bekymrade henne.

Men jag fattade aldrig att Arild tog mig på allvar. Det skulle inte falla mig in att göra någon förälskad i mig med avsikt. (IV s. 22.)

Hon uttrycker också skuldkänslor:

Det var oförlåtligt som hon handlade. Nu inser hon det, men då begrep hon ingenting. När Arild och Rosilda blev förälskade i henne lät hon det bara ske, koketterade, gjorde sig oskuldsfull och lekte med. Trots alla Bertas varningar fortsatte hon och vägrade inse att leken höll på att bli alldeles för allvarlig för Arild.

Hon uppförde sig verkligen omoget. Allting var bara romantiskt och gudomligt i hennes ögon. (IV s. 55.)

Hon är här väldigt orolig över att ha gjort Arild illa. Frågan som inte får något svar är vad som var

¹¹² Carl Johan Love Almqvist, *Drottningens juvelsmycke*, (1834), Stockholm, 2002.

¹¹³ Pia Lundahl, *Lesbisk identitet*, Stockholm, 1998, s. 40, 67ff. Lundahl argumenterar dock för att livsberättelsen i sig är en konstruktion efter rådande sociala förväntningar.

¹¹⁴ Här kan vara intressant att notera att det homoerotiska begäret inte är det enda tabubelagda begäret i skuggböckerna, eftersom att Carolin visar sig vara halvsyskon med både Arild och Rosilda finns också incest med. Jag väljer dock att inte djupare gå in på detta då det hamnar utanför min avgränsning.

så hemskt: var det att Arild upplevt homosexuellt begär och trott sig vara homosexuell? Eller är det att han var olyckligt kär i Carl?

I den fjärde boken reflekterar Carolin över sin kvinnlighet och uttrycker sig ha ett behov av att betona den:

Själv gör hon verkligen ingenting nu för tiden för att locka till sig det motsatta könet. Men ibland kan hon känna ett behov av att understryka sin kvinnlighet. Kanske ett sätt att uppväga den långa tiden på Rosengåva då hon spelade Bertas bror. (IV s. 132.)

Detta är ett uttryck för heterosexuell melankoli. Carolin har nu förträngt sina homoerotiska begär och följdriktigt får hon behov av att själv bli den kvinna som hon inte längre får begära.

Toijer Nilsson och Lidström har tolkat Carolins förändring till ett fast kvinnligt genus och kön som att hon finner sig själv. Hestad kritiserar detta: ”Etter mitt syn er det underlig hvordan fortolkerne uten videre oppfatter Carolins framføring av den kvinnelige kjønnsidentiteten som *mer* autentisk enn framføringen av den mannlige”.¹¹⁵ Jag instämmer med Hestad. Och som jag visat så är det mycket från de två mellersta böckerna som måste försvinna för att Carolin ska bli en heterosexuell kvinna, här finns ett queert läckage som omöjliggör att Carolin funnit sitt ’sanna’ jag.

6.2 Adam

Rosenberg har visat att byxrollerna i de förvecklingspjäser hon analyserat alltid ingår i heterosexuella äktenskap i pjäsens slut.

Den manliga klädedräkten möjliggör dock endast en tillfällig rörelsefrihet. När uppdraget väl är fullbordat, bör masken läggas av. I komedier bör dessutom den obligatoriska heterosexualiteten bekräftas genom ett eller flera bröllop. Återställandets dramaturgi kräver inte bara en feminisering av hjältinnan, utan också en heterosexualisering.¹¹⁶

Skuggböckerna följer till stor del samma mönster. Arild blir förälskad i en kvinna [Ingeborg] i slutet av sista boken. (IV s. 367f.) Och Carolin blir som jag ska fördjupa här nedan intresserad av en man.

I den sista boken så har Carolin två manliga beundrare och reflekterar mycket över sitt

¹¹⁵ Hestad, s.76f.

¹¹⁶ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 70. (Rosenberg baserar resonemanget på en av henne tidigare skriven artikel: ”A Queer Feeling When I Look at You. Den transvestitiska positionen på teater och film”, *lambda nordica*, Stockholm, 1996:1.)

förhållande till män. Då hon vid ett tillfälle funderar runt sina drömmar om ett framtida kärleksliv utesluter hon helt möjligheten till att partnern skulle kunna vara en kvinna, utan reservation beskriver hon den stora kärleken som en *han*. (IV s. 229.) Boken slutar dessutom med att hon säger sig välja att ägna framtiden åt Adam, en av beundrarna.

*jag önskar att ni allesammans kunde känna mitt leende nu, när jag tänker försvinna från scenen ett tag för att få lära känna en ny människa i mitt liv. Jag måste ta mig tid till det.
Han har väntat på mig länge och hans namn är Adam. (IV s.397.)*

Jag ska nu fördjupa hur Adam beskrivs och hur hans och Carolins relation uppstår.

Länge tror Carolin att Adam är en okänd man som förföljer henne. Saga, som enligt Carolin är hennes bättre jag, försöker att påminna henne om att hon mött honom tidigare i ett brev. Här är också intressant att understryka att det är Carolins godare jag som leder henne till den heterosexuella relationen.

Hur skall jag nu bära mig åt för att få dig att inse, att den du kallar Kyrkstirraren [mannen som förföljer Carolin] har fått vänta länge nog nu.

Någon gång måste du ta itu med honom. Det går inte att smita som du gör.

Och hur är det egentligen?

Är det verkligen möjligt att du inte alls kommer ihåg honom?

Det har jag svårt att tro. Men i så fall skall jag hjälpa dig. (IV s. 376.)

Saga fortsätter brevet med att beskriva hur Carolin under Parisresan hade en dröm som hon beskriver som mycket viktig:

Minns du vad du sedan drömde den natten?

Det gör jag.

Det vill säga de yttre skeendet i drömmen har jag inte lagt på minnet. Det får du försöka erinra dig själv, om det känns viktigt för dig. Däremot kommer jag ihåg den du drömde om.

En ung man med en märkvärdigt genomträngande blick.

Han hade verkligen mycket underliga ögon, och hans blick träffade dig redan i drömmen som en blix. Den gick rakt in i hjärtat och nådde på så sätt även mig, så att jag inte har kunnat glömma den. (IV s. 377.)

Saga beskriver att Carolin då hon vaknade på morgonen gick ut på strövtåg i Paris, klädd som Carl. Hon hamnar vilse och möter på ett café en man som sitter med ett litet lås.(IV s. 378.) Carolin blir nyfiken och sätter sig närmare mannen för att se låset. När hon möter hans blick ryggas hon tillbaka, det känns som om hon har sett honom förut, hon minns inte var, men Saga berättar att det var i drömmen hon drömt under natten. Mötet är laddat:

Han tog dina händer och där stod ni sedan med blickarna förlorade i varandras ögon, medan tiden gick.
Så vaknade du till, drog hastigt åt dig händerna och försökte gå din väg.
Men han hejdade dig omedelbart.
– Ni är förklädd, sa han. Ni är kvinna. (IV s. 279.)

I detta ögonblick när Carolin för första gången möter Adam läggs en stor vikt vid att Adam ser att Carl inte är en man, utan en kvinna. Adam ser och bekräftar kvinnan i Carolin. Och det är honom som hon, efter att blivit mer lik skulpturen, som i berättelsens kontext symboliserar hennes sanna jag, väljer att ägna sin framtid åt.

Det berättelsen beskriver som Carolins sanna jag är en kvinna som begär män, helt i ordning med den heterosexuella matrisen. Men det queera läckaget finns där, Carolin har tidigare haft andra begär och annan könsidentitet, som försvinner spårlöst, som om den aldrig funnits. Men det är bara att gå tillbaka och läsa om berättelsen så finns den där.

Lidström lyfter fram en annan aspekt av att Carolin väljer att följa Adam:

Carolins ”finnande” av Adam tycks visserligen kröna hennes utveckling men har inte som finnandet av en äkta man i den kvinnliga utvecklingsromanen något att göra med att etablera en social position. Adam är snarare en parallell till den kvinnliga gestalten som hjälten slutligen finner och erövrar i bildningsromanen – ett tecken på att en själslig mognad uppnåtts. Detta betonas ytterligare genom att – som uttryckligen påpekas i texten – Adam betyder människa, (skugggömmen s. 379f) och finnandet av den andre Adam står inom alkemin (som i sin tur tycks ha hämtats från den judiska mystiken) för pånyttfödelse och inre fullbordan.¹¹⁷

Hestad följer Lidströms tankegång: ”men etter min mening skal Adam først og fremst forstås å vaere en spaltning av Carolin selv”.¹¹⁸ Hestad ger Adam, utifrån denna symboliska tolkning, en viktig betydelse som bekräftelse på att Carolin utvecklats till en hel människa. Hon bygger vidare på sina tankar runt skulpturen, som jag kritiserat i kapitel 4.4.

Namnet Adam betyder visserligen människa, men en annan association som namnet ger är till gamla testamentets skapelseberättelse där Adam och Eva är de första människorna. Adam är i skapelseberättelsen den första mannen och att namnet Adam betyder människa kan förstås utifrån det faktum att män ofta räknas som människor medan kvinnor är de andra.¹¹⁹ Om man ser på namnet Adams symboliska betydelse utifrån dess rötter i gamla testamentets skapelseberättelse kan man också tolka det som att Carolin nu övergår till att ägna sin tid åt mannen Adam, kanske från att tidigare varit intresserad av kvinnan Eva.

Den symboliska tolkningen av namnet Adam förändrar inte faktumet att denna symbol för

¹¹⁷ Lidström, s. 56.

¹¹⁸ Hestad, s. 97

”människa” är en man som Carolin dessutom säger att hon nu ska ägna sin uppmärksamhet åt. Genom det förmedlar berättelsen att Carolin blir hel människa i och med en stabil kvinnlig heterosexuell identitet. Och de sista orden är att hon nu ska lägga sin teaterkarriär åt sidan ett tag för att ägna sin tid åt en man.¹²⁰ Läger man till den mycket viktiga aspekten att Adam är den enda som ser att Carl egentligen är en kvinna blir händelseutvecklingen en tydlig bekräftelse av den heterosexuella matrisen.

6.3 Carolins förändring

Från att ha uppträtt som man i verkligheten hittar Carolin ett accepterat forum för detta: teatern. Där spelar hon den ena könsöverskridande rollen efter den andra: först Jeanne d’Arc som hon gör en bejublade rolltolkning av, och Rosalind. (IV s. 320f.) Den sistnämnda framstår som en intertextuell föregångare till Carolin genom att hon också klär sig som man och har en erotisk relation till en annan kvinna.¹²¹ I och med att hon spelar dessa karaktärer på scen tycks hennes behov att klä sig och leva som man i livet utanför teatern försvinna. Detta kan tolkas som att det transvestitiska begäret finns kvar men att det ofarliggjorts, på teatern uppfattas det inte på samma sätt ett hot mot den rådande heterosexuella ordningen. Rosenberg skriver om hur teatern haft cross-dressing, det vill säga kvinnor som klär sig som män och vice versa, så långt tillbaka man kan spåra teaterkonsten. Periodvis har det varit förbjudet och straffbart att klä sig som motsatta könet i det övriga livet, medan det på teaterscenen funnits ett frirum.¹²²

Carolin inordnar sig alltså under den heterosexuella matrisen. Tintomara går en annan väg, och fortsätter att ha en glidande könsidentitet och sexualitet. Detta leder enligt Cavallin till att Tintomara straffas: ”Genom sin död inordnas hon i en väv av romantiska berättelser om svartsjukedramer, där hon blir den åtrådda som dödas för kärleks skull och därmed uppfyller den kvinnliga offerrollen i tragedin”.¹²³ Cavallin tolkar att trots att Tintomara vägrar inordna sig i en kvinnlig diskurs, så hamnar hon genom sin död inom den.

Om man drar parallell till skuggtetralogin så gör Carolins inordnande under den heterosexuella matrisen att hon inte behöver straffas. Detta kan jämföras med Léonie som vägrar att anpassa sig

¹¹⁹ Simone de Beauvoir, *Det andra könet*, (1949), Stockholm, 2002, s. 24ff.

¹²⁰ Men *Skugg-gömmans* romanform lämnar ändå en möjlighet för läsaren att tolka annorlunda, Carolins avskedsbrev skrivs i ett filmmanus, må hända går hon själv en annan väg. Kanske väljer hon inte att följa Adam, utan fortsätter skriva fler manuskript, även om det är lite i berättelsen som ger stöd för denna tolkning.

¹²¹ William Shakespeare, *Som ni vill ha det*, Stockholm, 1984.

¹²² Rosenberg, ”Om queer ögonblick i teater och opera”, *lambda nordica*, 1996:3-4, s.56.

¹²³ Cavallin, s.235.

och mycket riktigt dör av olycklig kärlek. (se. kap 5.3)

En intressant aspekt av hur Carolin förändras då hon går in i en fast kvinnlig heterosexuell identitet är att hon blir mer misstänksam mot män. Så här reflekterar hon i fjärde boken om hur hon ser på män och kvinnor.

Men - observera att hon skriver *medspelerskor!*

Och *motspelare!*

Precis som om mannen aldrig kunde bli en medspelare.

Är det verkligen så? Menar hon det på allvar?

Kan kvinnor bli motspelerskor då? Antagligen. Men hon har sällan uppfattat dem som sådana. På något vis föreställer hon sig alltid kvinnor på samma sida, på sin sida. Och männen på andra sidan.

Varför gör hon det?

Det har hon aldrig tänkt på förut. Inte visste hon att hon hade sådana fördomar. Är hon rädd för män kanske?

Inte direkt, men möjligen på sin vakt... (IV s. 218.)

Detta är en stor förändring från att hon i första boken säger att hon föredrar att umgås med män framför kvinnor. (III s. 214.)

Carolins utveckling går ifrån att hon föredrar att umgås med män för att hon tycker att de är mindre inskränkta och intressantare än kvinnor, till att hon blir erotiskt intresserad av kvinnor då hon själv lever som man, till att hon själv identifierar sig som en heterosexuell kvinna och samtidigt blir mer skeptisk mot män än mot kvinnor. Här genomgår Carolin en liknande utveckling som Orlando, efter att han förvandlats till en hon:

Om vi jämför bilden av Orlando som man med bilden av Orlando som kvinna skall vi finna att båda tvivelsutan är en och samma person, men att där finns vissa skillnader. Mannen kan använda sin fria hand till att gripa svärdet; kvinnan måste använda sin för att hålla ihop sidenschalen så den inte faller från hennes axlar. Mannen ser världen rakt i ansiktet, som om den var gjord att nyttjas av honom och till hans behag. Kvinnan sneglar på världen från sidan, med finess, men också med misstro.¹²⁴

Precis som Carolin påstås också Orlando vara samma person oberoende kön, samtidig som skillnaderna i personligheten beskrivs på ett sätt som ifrågasätter det.

I fjärde boken blir Carolin flera gånger förföljd och antastad av män. Hennes förmåga att hantera dessa situationer är tydligt sämre än i de tidigare böckerna då hon enkelt kunnat kontrollera och driva med beundrare, exempelvis under tågresan i andra boken. (II, s. 77-86) I en fast kvinnlig identitet verkar Carolin likt Orlando ha fullt upp med att hålla ihop sidenschalen.

Carolin uttrycker också avståndstagande från den erotiskt utåtagerande person hon varit. Nu när hon lever som kvinna förändras hennes beteende. Hon som tidigare flirtat och levt ut sina begär

visar nu inget erotiskt intresse för någon, istället försöker hon hålla två män som är intresserade på avstånd.

När hon lever som man är hon förförisk och aktiv, som kvinna får hon istället anstränga sig för att hålla männen borta. Detta, att kvinnor är passiva och män aktiva, är något forskning många gånger visat tillhör den stereotypa könsdikotomin.¹²⁵ Denna förändring är tydlig, och det är anmärkningsvärt att ingen tidigare forskare tagit upp det.

6.4 De homoerotiska relationerna

Carolins och Rosildas relation är den som starkast utmanar den heterosexuella ordningen då romansen levs ut. Rosilda gör till och med ett försök att återuppta den, efter att Carolin återgått till att vara kvinna. Rosilda talar aldrig om sina känslor som förbjudna, utan hon ger snarare sken av att bejaka dem.

På Rosengåva säger Carolin till Berta att hennes och Rosildas romans är en lek, och att hon är säker på att Rosilda också ser det så. Inom lekens gränser är mer tillåtet. Genom att Carolin säger att hon och Rosilda är samma typ, en teatralisk typ som leker, trivialiseras deras kärlek.

Då Carolin försvinner blir Rosilda inte upprörd, vilket kan tolkas som att berättelsen bekräftar att hon mest sett på deras erotiska relation som en lek.

Carls och Léonies relation är däremot allvarlig, Léonie tar till och med sitt liv på grund av olycklig kärlek. Men hon försvinner istället, som jag visat tidigare, ut ur berättelsen direkt efter sin död och omnämns aldrig mer.

Även om de homoerotiska relationerna ofarliggörs i skuggböckerna så skapar deras närvaro en dissonans, att de finns där stör den heterosexuella ordningen och vittnar om att det finns andra begär. Rosenberg skriver om att byxroller bryter den heterosexuella matrisen.

Byxrollen imiterar *inte* en man utan poängen är att kvinnan i manskläder träder in i en aktivt begärande position i förhållande till en annan kvinna/ andra kvinnor. Trots vetskapen om den ”rätta” tolkningen av konventionen problematiserar den transvestitiska förklädnaden ”naturligheten” och nödvändigheten i att begär automatiskt riktas till kroppar av motsatt kön/genus.¹²⁶

Detta kan jämföras med Carolins erotiska intresse för Rosilda och Léonie, det är en viktig aspekt

¹²⁴ Woolf, s. 125.

¹²⁵ Nikolajeva, s. 64f.

¹²⁶ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 43.

som bryter och avslöjar den heterosexuella matrisen. Men dessutom finns det en karaktär i skuggböckerna som uttalat tror sig vara homosexuell, Arild. Att det finns andra begär än det heterosexuella synliggörs också genom hans tankar. Utifrån detta kan man ändå säga att det homosexuella begäret har en betydande plats i skuggböckerna.

I tredje boken lyfter Berta fram likheten mellan Maria Stuart och Carolin ”Hon äger en mans hjärta i en kvinnas kropp”. (III s. 40.) Detta är en mycket vanlig symbolik för en lesbisk kvinna runt sekelskiftet. Lundahl skriver om hur man beskrev den lesbiska kvinnan som ”att en mans själ var fångad i en kvinnas kropp”.¹²⁷

Kvinnan i manskläder uppfattades också ofta som lesbisk:

Kvinnan i manskläder förvandlades under 1800-talet till en emanciperad kvinna av George Sands typ med en antydd bisexuell eller öppet lesbisk identitet. Då det i patriarkala samhällen uppenbarligen var svårt att tänka sexualitet utan det manliga konstruerade den moderna läkarvetenskapen en koppling mellan det lesbiska och det manliga.¹²⁸

Denna koppling är tydlig i Skuggböckerna, det är manskläderna som är en förutsättning för Carolins homoerotiska begär.

Rosenberg skriver om den bisexuella karaktären, och slår fast att Rosalind i Shakespeares *Som ni vill ha det* är en bisexuell karaktär: ”Spelet med glidande erotiska övergångar och sexuella möjligheter gör Rosalind till en bisexuell karaktär. Hon kan röra sig både i hetero- och homosexuell riktning”.¹²⁹ Med tanke på att Carolin i sista boken säger att hennes framtida partner är en han, och sedan går in i en kärleksrelation med en man, är den mest korrekta slutsatsen att Carolin är en bisexuell karaktär.

Även Arild är tydligt en bisexuell karaktär, han är förälskad i Carl, som jag tidigare visat är det tydligt att det är Carl och inte Carolin han är förälskad i. Att han sedan blir förälskad i en kvinna suddar inte ut hans tidigare kärlek.

Rosilda och Léonie bryter mot heterosexualiteten och är på det sättet queera karaktärer.

¹²⁷ Lundahl, ”Vårt autentiska jag”, *lambda nordica*, s. 27.

¹²⁸ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 44.

¹²⁹ Rosenberg, *Byxbegär*, s. 71. Här är också intressant att notera att Carolin i slutet av sista boken skriver om att hon spelar Rosalind på teatern.

7. SLUTDISKUSSION

Katalysatorn till de homoerotiska relationerna är Carolin. Hon förändras genom böckerna från att stundtals vilja klä sig som man för att få ökad frihet och obehindrat och jämlikt kunna umgås med män, till att helt gå in i en manlig identitet och erotiskt rikta intresset mot kvinnor, här uttrycker hon homoerotiskt och transvestitiskt begär. För att sedan gå in i en helt heterosexuell kvinnlig identitet, skämmas för sina tidigare homoerotiska relationer och sitt transvestitiska begär och samtidigt bli mera misstänksam och få problem med att hantera män.

Berta beskriver sig själv som en könsöverskridare, men har en essentialistisk syn på kön och uttrycker oförstående och avståndstagande mot homoerotiskt begär och homosexualitet. Genom att betrakta hur äkta Carolin är som Carl ställer Berta frågor runt kön som korresponderar med queerteori. Till sist accepterar Berta Carolin oavsett vilket kön hon lever som, men är fortsatt orolig för hur detta kan skada människorna runt Carolin.

Redan då Carolin/Carl och Berta först kommer till Rosengåva antyds att Arild kanske är homosexuell. Arild uttrycker sig tidigt på ett sätt som synliggör att han är förälskad i Carl och under Parisresan blir han medveten om detta och skriver om det i ett brev till Berta. Han kallar sin kärlek förbjuden men väljer ändå att bejaka och glädjas över den.

När han får veta att Carl är Carolin blir han mycket arg, men uttrycker också att om han bara vetat det kunde de ha gift sig för länge sedan, vilket synliggör hur hans ser på homo- kontra heterosexualitet och partners vilja i dessa olika relationer. Han framstår inte som förälskad i Carolin, hans kärlek försvinner samtidigt som Carl. Min slutsats är att han var kär i mannen Carl inte i kvinnan Carolin. I fjärde boken går Arild in i en kärleksrelation med Carolins klasskamrat Ingeborg vilket inordnar honom i det Rosenberg kallar ”den obligatoriska heterosexualiteten”.

Léonie är förälskad i Carl. När Carl lämnar Rosengåva insjuknar Léonie i någon psykisk åkomma och dör slutligen, enligt sin egen utsaga, av olycklig kärlek till Carl. Då Carolin visar sig som kvinna på hennes dödsbädd känner Léonie inte igen Carl i Carolin, Léonie var liksom Arild endast kär i mannen Carl, men hon vägrar till skillnad mot Arild att släppa Carl och dör av sorg. Detta kan tolkas som ett straff för att hon vägrar inordna sig och genom det omöjliggör berättelsens inordning i den heterosexuella matrisen. Att karaktären helt försvinner bort från berättelsen, och aldrig mer omnämns visar också på att hon genom sitt brott mot den heterosexuella matrisen inte får finnas.

Rosilda är förälskad i Carl, de dansar och kysser varandra under hemliga möten i slottets spegelsal. Carolin säger att Rosilda likt henne själv är en teatralisk typ, som leker och att det inte är någon fara att Rosilda ska bli allvarligt kär. När Carolin avslöjar sig som flicka, accepterar Rosilda det ganska omgående. I sista boken pratar hon om deras relation och gör ett försök att återuppta deras romantiska relation när Carolin lever som kvinna. Genom detta är hon den enda karaktären som inte inordnas i den heterosexuella ordningen, vilket delvis ofarliggörs genom att hon beskrivs som en teatralisk typ, som leker. Teatern tillåter köns- och begärsöverskridande, och hennes känslor ses inte som djupa och hotar inte tydligt de andra karaktärernas heterosexualitet.

Skuggtetralogin utgår ifrån att med en berättare som står för en essentialistisk tolkning av kön gestalta homoerotiskt- och transvestitiskt begär, till att genom skulpturen slå fast att katalysatorn till de homoerotiska relationernas [Carolin] 'sanna' jag är en kvinna, och när hon väljer att försöka bli lik skulpturen går hon samtidigt in i en fast heterosexualitet, det homoerotiska förträngs och då hon konfronteras med det som varit uttrycker hon stark skam. I fjärde boken då Carolin övertar berättandet framför hon en beskrivning av kön och begär som följer den heterosexuella matrisen.

De homoerotiska yttringarna utvecklas på tre olika vis. Genom förträngning: Léonies död omnämns inte och Carolin verkar inte minnas sitt aktiva begär för kvinnor. Genom inordning i den heterosexuella matrisen: Arild går in i en kärleksrelation med en kvinna och Carolin som när hon funderar över framtiden endast tänker att den stora kärleken är en man och slutligen säger att hon nu ska ägna sin tid åt Adam. Genom att bestå: Rosildas uttalade positiva minne av relationen till Carl och hennes fortsatta intresse för Carolin.

Carolin och Arild är bisexuella karaktärer, Rosilda och Léonie är icke-heterosexuella.

Berättelsen inordnar sig i stort sett under den heterosexuella matrisen, med undantag för Rosildas karaktär. Kvar finns ett queert läckage; inordningen har lämnat anmärkningsvärda spår av förträngning.

Skuggtetralogin skriver in sig intertextuellt i ett fält med androgyna karaktärer: Tintomara i *Drottningens juvelsmycke*, Orlando i romanen med samma namn och förvecklingspjäser med byxrollskaraktärer som Rosalind i *Som ni vill ha*. Gemensamt för dessa karaktärer är att de inte direkt uppträder som ett mellanting mellan könen, utan vid olika tillfällen som kvinna eller som man, och att detta är sammankopplat med homoerotik. Androgynmotivet tycks alltså vara tätt sammanvävt med homoerotik, och inte nödvändigtvis med att en person är androgyn i betydelsen neutrum. En risk är att androgynmotivet används på ett sätt som osynliggör homoerotik, vilket jag

visat att Lidström gjort i sin analys av Carolin.

Skuggtetralogin följer liknande mönster som de förvecklingspjäser Rosenberg analyserat i *Byxbegär*, de utmanar den heterosexuella matrisen men i slutet så inordnas karaktärerna igen.

Många har jämfört Carolin med Tintomara, men de utvecklas olika. Tintomara fortsätter att sväva mellan könsidentiteterna och inordnar sig aldrig i den heterosexuella matrisen och hennes öde slutar med en avrättning. Carolin däremot lyckas med sin strävan genom att, som berättelsen benämner det, finna sitt sanna och goda jag. Detta visar sig vara lika med en heterosexuell kvinnlig identitet. Den som straffas med döden i skuggtetralogin är Léonie som vägrar släppa Carl.

Orlando går från att vara man till kvinna. Det finns likheter mellan hur Orlando förändras då han går från man till kvinna med hur Carolin förändras då hon går från Carl till Carolin, båda uppvisar en större osäkerhet, att livet som kvinna kräver ett beräkande och en försiktighet gentemot män.

Skuggtetralogin ingår också i fältet ungdomslitteratur, när skuggtetralogin gavs ut mellan 1982 till 1988 fanns få utgivna ungdomsböcker med öppet homosexuella karaktärer, och de som fanns hade liknande handlingsförlopp, att homosexualitet är något som hör till puberteten och som kan gå över. Utifrån detta kan man konstatera att skuggböckerna följer samma mönster som övrig samtida ungdomslitteratur om homosexualitet.

Under samma tidsperiod utgavs tre andra ungdomsböcker med motivet ”flicka som lever som pojke”, i skuggtetralogin är det homoerotiska temat tydligare och mer närvarande än i dessa.

Tidigare forskning kan delas in i två grupper, de som utgått från en essentialistisk syn på kön, ofta med jungiansk utgångspunkt, och de som utgått från Butlers queerteoretiska syn på kön.¹³⁰ Skuggtetralogin inbjuder på ett intressant sätt till läsningar utifrån båda dessa mycket skilda teoretiska perspektiv. Som jag visat osynliggör Toijer Nilsson och Lidström det homoerotiska temat, något som kan härledas till deras teoretiska utgångspunkt men detta försvarar inte att helt utesluta eller tolka det homoerotiska på ett så genomgående heteronormativt vis. Genom att de inte tar upp det homoerotiska inslagen osynliggörs den totala förändring Carolin genomgår mellan tredje och fjärde boken, det psykologiska porträttet av Carolin blir halvt, dessutom förstärker det samhällets och kulturens osynliggörande av homoerotiskt begär och kärlek. Det homosexuella passeras till det obenämnbara, icke existerande, och kulturen blir, utifrån en falsk bild, beskriven

¹³⁰ Essentialistisk syn på kön: Toijer Nilsson, Lidström och Egardt. Queerteoretisk syn på kön: Westin, Hestad och Cartagena.

som helt igenom heterosexuell.

Hestad lyfter fram att skuggtetralogin föregår en gestaltning av Butlers syn på kön. Jag har invänt mot detta genom att visa hur berättelsen till stor del upprättar och inordnas i den heterosexuella matrisen. Men att det samtidigt finns en dissonans, att berättelsen har många queera läckage och på det sättet inbjuder till en queerteoretisk läsning. Jag uppfattar att fokuseringen på det homoerotiska temat synliggör skuggtetralogins inordning i den heterosexuella matrisen.

Ett framtida forskningsområde är att skriva om det homoerotiska temat i hela barn- och ungdomslitteraturfältet. Angående skuggböckerna kunde en jämförelse mellan vad som uppfattas ur en jungiansk kontra en queerteoretisk läsning vara spännande. Det finns också post-jungianer som försöker omformulera det jungianska paradigmet runt homosexualitet, och detta skulle kunna vara fruktbart att applicera på skuggböckerna.

LITTERATURFÖRTECKNING

Tryckt material

Almqvist Carl Johan Love, *Drottningens juvelsmycke*, (1834), utgiv. Svenska Vitterhetssamfundet, Törnrosens bok Duodesupplagan. Band IV, Stockholm, Gidlunds förlag, 2002.

Ambjörnsson Fanny, *Vad är Queer*, Stockholm, Natur och Kultur, 2006.

Ambjörnsson Fanny, "Vem forskar om Agnes och Elin?", *Bang*, 1999:1, s.36-38.

Beauvoir Simone de *Det andra könet* (1949) övers. Adam Inczédy- Gombos, Eva Moberg, Eva Gothlin, Stockholm, Nordstedt förlag AB, 2002.

Borgström Eva, "En musikens och erotikens harmonilära eller Hur många kön finns det i Almqvists *Drottningens juvelsmycke*?", *Res publica*, 1999: 43, s.143-167.

Butler Judith, *Könet Brinner! -texter i urval av Tiina Rosenberg*, övers. Karin Lindeqvist, Stockholm, Natur och Kultur, 2005 .

Butler Judith, *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*, London och New York, Routledge, 1993.

Cavallin Anna, "Androgynens kön- en feministisk läsning av C. J. L. Almqvists *Drottningens juvelsmycke*", *Feministiska litteraturanalyser 1972-2002*, red. Å Arping och A. Nordenstam, Lund, Studentlitteratur, 2005, s. 213-239.

Fagerström Gudrun, *Maria Gripe, hennes verk och hennes läsare*, Stockholm, Bonniers, 1977
Diss: Lunds Universitet.

Forsén Ulla, "Skuggornas barn", *Opsis Kalopsis*, 1987:2, s.28.

Gripen Maria, *...ellen, dellen...*,(1974), Bonniers junior förlag, Stockholm, 1987.

Gripen Maria, *Skuggan över stebänken*, (1982), Stockholm, Bonniers junior förlag, 1989.

Gripen Maria, *... och de vita skuggorna i skogen*, (1984), Stockholm, Bonniers junior förlag, 2004.

Gripen Maria, *Skuggornas barn*, Stockholm, Bonniers junior förlag, 1986.

Gripen Maria, *Skuggornas barn*, Stockholm, Bonniers junior förlag, 1990.

Gripen Maria, *Skuggornas barn*, Stockholm, Bonnier carlsen, 2005.

Gripe Maria, *Skugg-gömman*, Stockholm, Bonniers junior förlag, 1988.

Gothlin Eva, *Kön eller genus*, (skriften bygger på en föreläsning av författarinnan på Göteborgs Universitet 26-27 augusti 1999 under konferensen "könsperspektiv i forskning och undervisning"), utgiven av Nationella sekretariatet för genusforskning.

Jung Carl Gustav, *Mitt liv*, (1962), övers. Ivar Alm och Philippa Wiking, Stockholm, Wahlströms & Widstrands, 1999.

Kulick Don, "Queer Theory: Vad är det och vad är det bra för", *Lambda Nordica*, 1996:3-4, s.5-22.

Kulkarni Claudette, *Lesbian & lesbianism*, London, Routledge, 1997.

Lidström Carina, *Sökande, Spegling, Metamorfos -Tre vägar genom Maria Gripes skuggserie*, Stockholm/Stehag, Symposion Graduale, 1994.

Lundahl Pia, *Lesbisk identitet*, Stockholm, Carlsson Bokförlag, 1998.

Lundahl Pia, "Vårt autentiska jag", *Lambda Nordica*, 1996:3-4, s. 23-37.

Nikolajeva Maria, *Barnbokens byggklossar*, Lund, Studentlitteratur, 1998.

Olsson Bernt och Algulin Ingemar, *Litteraturens historia i världen*, (1990), Stockholm, Norstedts förlag, 1992.

Parikas Dodo, *Öppenhetens betydelse Homo- och bisexuella i Sverige mellan perversitet och dygdemönster*, Stockholm, Carlssons Bokförlag, 1995.

Platon, "Gästabudet", *Om kärleken och döden- Gästabudet, Förvarstalet, Faidon*,. Övers. Jan Stolpe, Lund, Studentlitteratur, 1993.

Pohl Peter, *Janne, min vän*, Stockholm, Almqvist & Wiksell förlag AB, 1985.

Rosenberg Tiina, *Byxbegär*, Göteborg, Anamma, 2000.

Rosenberg Tiina, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm, Atlas, 2002.

Rosenberg Tiina, "Om queer ögonblick i teater och opera", *Lambda Nordica*, 1996: 3-4, s.54-66.

Shakespeare William, *Som ni vill ha det*, övers. Göran O Eriksson, Stockholm, Ordfront, 1984.

Stark Ulf, *Dårfinkar och dånickar*, Stockholm, Bonniers junior förlag, 1984.

Steinem Gloria, *Förändring inifrån (en bok om självkänsla)*, övers. Svante Hansson, Stockholm, Natur och Kultur, 1993

Svenska akademins ordlista över svenska språket, tolfte upplagan, Stockholm, Norstedts, 1998.

Toijer Nilsson Ying, ”Den nya vännen”, *Selma Lagerlöf och kärleken*, red. Karl Erik Lagerlöf, Gidlunds förlag, Stockholm, 1997, s. 9-15.

Toijer Nilsson Ying, ”Skuggor, kvinnosak och naturfilosofi - Maria Gripe 80 år”, *Barnboken*, 2003:2, s.51-54.

Toijer Nilsson Ying, *Skuggornas förtrogna - om Maria Gripe*, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 2000.

Tollan Driesel Birgitta, ”Tystnadens historia”, *Bang*, 1999:1, s. 30- 32.

Ulvros Ewa Helen, *Sophie Elkan - hennes liv och vänskapen med Selma Lagerlöf*, Lund, Historiska media, 2001.

von Franz Marie Louise, *Människan och hennes symboler*, red. Carl Gustav Jung (1964), övers. Karin Stolpe, Stockholm, Forum, 1981.

Wahl Mats, *Anna- Carolinas krig*, Stockholm, Bonniers junior förlag, 1986.

Waters Sarah, *Kysa sammet*, (1998), övers. Gun Zetterström, Stockholm, Natur och kultur, 2005.

Wendt Höjer Maria Åse Cecilia, *Politikens paradoxer En introduktion till feministisk politisk teori*, (1996), Lund, Academia Adacta, 1999.

Westin Boel, ”The androgynous female- (or Orlando inverted) examples from Gripe, Stark, Wahl, Pohl”, *Female/male Gender in Children's Literature*, Baltic centre for writers and translators Visby 1999.

Wilde Oscar, *Dorian Grays porträtt*, (1891), övers. Astrid Borger, Stockholm, Lindqvist, 1975.

Woolf Virginia, *Orlando*, övers. Margareta Ekström, (1928), Stockholm, Norstedts, 1989.

Otryckt material

Alexandersson Anita, ”Den långa vägen lesbisk skönlitteratur på svensk 1900-1987 en bibliografi”, specialarbete, institutionen biblioteks högskolan, Högskolan i Borås, 1987.

Cartagena Soledad, "Könskillnader, könsroller och sökandet efter en identitet En analys av Maria Gripes skuggserie", C-uppsats litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Vt 2004

Egardt Malin, "Tintomaragestalten En studie av Carolin i Maria Gripes skuggserie", C-uppsats, litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Ht1999.

Fridén Eric, "Homosexualitet en bibliografi", specialarbete, institutionen biblioteks högskolan, Högskolan i Borås, 1990.

Hedman Ebba, "Subversiva eller ej?: en studie av Pippi och Caroline, två könsöverskridande karaktärer, ur ett genusperspektiv", C-uppsats, Institutionen för litteraturvetenskap och idéhistoria, Stockholms universitet, 2005.

Från Internet

Hestad Kari Mathilde, "Fri stark och ensam vill jag leva mitt liv' En analyse av kjønns- og identitetsproblematikken i Maria Gripes skyggeserie" Hovedfagsabhandling, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Maj 2005. Jag har hämtat texten från internet:
<http://www.ub.uib.no/elpub/2005/hl/522003/Hovedoppgave.pdf> , 2006-03-28

Nationalencyklopedin, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=114574, 2006-03-28

Nationalencyklopedin, http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=325664&i_word=tema, 2006-01-19